

GUIA DIDÀCTICA

GIRONA - MUSEU D'ARQUEOLOGIA DE CATALUNYA SANT PERE DE GALLIGANTS

Girona
Museu d'Arqueologia
de Catalunya

La generalització de les noves tendències pedagògiques que aposten per un ensenyament actiu i cada cop més global, ha motivat la presència creixent dels escolars fora de les aules, en contacte directe amb el món que els envolta.

Paral·lelament, des del sector del patrimoni i dels museus, s'està fent un gran esforç per posar a l'abast del ciutadà tot allò que per definició sempre ha estat la seva herència cultural.

En aquest sentit, el Museu d'Arqueologia de Catalunya, constituït per les seus de Barcelona, Empúries, Girona, Olèrdola, Ullastret i el Centre d'Arqueologia Subaquàtica de Catalunya, amb seu a Girona, es presenta com una nova "vella" institució amb una llarga història i amb un repte de futur: la voluntat explícita d'apropar el patrimoni arqueològic als ciutadans.

D'entre aquests ciutadans, mereixen especial consideració els escolars i els seus ensenyants, als quals el museu vol oferir tota l'atenció necessària, els materials apropiats i els serveis específics adients per garantir la coordinació i la qualitat en la tasca fonamental de la seva formació.

És el nostre objectiu posar al vostre abast totes les possibilitats conceptuals, procedimentals i actitudinals que es deriven del coneixement de la història més antiga, a partir de l'arqueologia com a mètode pluridisciplinar.

La guia didàctica que us presentem vol ser, sobretot, un recurs per als mestres i professors. Esperem que aquest material us sigui d'utilitat. En qualsevol cas, restem oberts als vostres suggeriments i comentaris.

Girona
Museu d'Arqueologia
de Catalunya

SUMARI

- 1. Objectius de la visita**
 - 1.1. Educació primària
 - 1.2. Educació secundària
- 2. Documentació genèrica**
 - 2.1. El monestir de Sant Pere de Galligants
 - 2.2. El museu
- 3. Recursos per preparar la visita**
 - 3.1. Bibliografia
 - 3.2. Vídeos
- 4. Informació pràctica per a la visita**

1. OBJECTIUS DE LA VISITA

1.1. Educació primària

Quan finalitza l'etapa de 6-12 anys, i segons el disseny curricular vigent actualment, l'alumne ha d'haver assolit una sèrie d'objectius terminals. Entenem que la visita al Museu d'Arqueologia de Catalunya-Girona pot ajudar a aconseguir-ne els següents:

I Procediments

1. Realitzar, interpretar i utilitzar plànols i mapes a gran escala tenint en compte els signes convencionals i l'escala gràfica.
2. Identificar nocions i situacions temporals de simultaneïtat, successió, durada, continuïtat, canvi, referides a fenòmens temporals i històrics.
3. Identificar les diferents etapes convencionals de la història de la humanitat. Utilitzar correctament el segle com a unitat de mesura històrica.
4. Utilitzar diferents tipus de fonts bàsiques en la història i manejar documents diversos per expressar conclusions històriques senzilles.
5. Plantejar preguntes referides a fets observables i problemes coneguts.
6. Formular generalitzacions a partir d'experiències o coneixements concrets, pròxims o coneguts.
7. Establir relacions entre les dades recollides (associació, comparació, classificació).
8. Analitzar els fets més significatius de la vida quotidiana, com poden ser l'habitatge, els aliments, el vestit, etc., per saber situar-se en el temps i comprendre com era la vida dels nostres avantpassats.
9. Indicar alguns trets de les formes de vida a Catalunya durant la prehistòria i l'època ibèrica.
10. Reconèixer algunes característiques de la romanització i identificar els principals elements de l'herència romana.
11. Simular mitjançant jocs i dramatitzar fets i esdeveniments que exemplifiquin situacions geogràfiques o històriques diverses.

I Fets, conceptes i sistemes conceptuals

1. Identificar a grans trets les principals etapes de la història de la humanitat.
2. Identificar les formes de vida de Catalunya durant les diferents etapes històriques a través dels fons arqueològic de Sant Pere de Galligants.
3. La vida i el treball en altres temps. Iniciació a la història de la Mediterrània i d'Europa.
4. Característiques generals de la prehistòria i del món antic.
5. Obtenció d'aliments al llarg del temps.
6. Aspectes de la vida quotidiana al llarg del temps.
7. Tècnica, energia, transports i comunicacions al llarg del temps.

I Actituds

1. Acceptació de les normes referides a si mateix, com a persona i com a membre d'una comunitat.
2. Sensibilització pels drets i deures humans. Valorar positivament tots els elements que les diferents ètnies i cultures han deixat sobre la nostra actual cultura.
3. Sensibilització davant els principals fets històrics per tal de desvetllar l'interès per conèixer i entendre la nostra història.
3. Valorar i respectar alguns costums i formes de vida dels avantpassats, entenent-los com a herència de civilització.
5. Identificar i valorar els béns que componen el patrimoni cultural de la comunitat local i la nació i actuar decididament a favor de la seva preservació i protecció.

1.2. Educació secundària

Pel que fa a l'etapa de 12-16 anys, aquests són els objectius terminals de l'àrea de coneixement de les ciències socials que considerem que la visita al Museu d'Arqueologia de Catalunya - Girona pot ajudar a assolir:

I Procediments

1. Utilitzar, per orientar-se, els mapes i els punts cardinals com a referència tot manejant, confeccionant i interpretant diferents tipus de plànols i mapes de gran i petita escala i correlacionant les informacions de dos o més mapes temàtics.
2. Obtenir, tot analitzant-la i classificant-la, informació rellevant a partir de diverses fonts d'observació directa (treball de camp, enquestes, entrevistes, visites), d'observació indirecta (pel·lícules, vídeos,

gravats, imatges, obres d'art) i de diferents tipus (documents escrits, gràfics, mapes, estadístiques, bases de dades), distingint les dades i opinions que proporcionen al voltant d'un tema.

3. Analitzar els trets principals de l'evolució de l'agricultura en diferents civilitzacions i diferents períodes històrics, des de la Revolució Neolítica fins a començaments del segle XX, tot situant-los en un fris cronològic i identificant-ne els diferents ritmes d'evolució.

4. Descriure les principals formes d'organització social i política de l'antiguitat clàssica a la zona mediterrània euroccidental, fent referència a Catalunya en el context general.

5. Identificar les grans etapes de la humanitat respecte del desenvolupament tècnic i científic i les seves repercussions en la vida quotidiana i en l'economia de la societat.

6. Situar en el temps i en l'espai els principals eixos, vies de comunicació i fluxos d'intercanvi mundials en diferents períodes històrics, tot interpretant la informació de dos o més mapes temàtics, comparant-los entre si i traient-ne conclusions.

7. Manejar les divisions convencionals que s'utilitzen per dividir la història i identificar-hi les principals societats i períodes històrics de Catalunya. Alhora, interrelacionant els trets bàsics d'ordre econòmic, social, polític i cultural que els caracteritzen a fi de prendre consciència de la realitat nacional catalana i del seu patrimoni mediambiental, cultural, lingüístic i historicoartístic.

8. Conèixer la terminologia històrica bàsica.

9. Elaborar treballs monogràfics consultant diferents fonts d'informació: elaboració de la introducció i un guió de treball, ordenació, resum i anàlisi de la informació obtinguda i presentació del treball, segons les pautes indicades pel professorat.

I Fets, conceptes i sistemes conceptuals

1. Transformació i explotació del territori: activitats econòmiques i progrés tecnicocientífic.

2. L'organització dels homes i del territori: política i societat. Principals fases de l'evolució històrica de les estructures socials i polítiques a Catalunya.

3. El comerç i el transport al llarg de temps.

4. Evolució de les ciutats al llarg del temps.

5. La culturització del territori: manifestacions artístiques i culturals en l'antiguitat.

I Actituds, valors i normes

1. Desenvolupar una actitud crítica. Formació d'un criteri propi davant de fets i situacions diverses.

2. Desenvolupar una actitud favorable per l'ordre, el rigor i la sistematització del treball.

3. Potenciació de la participació entenent-la com una mesura que millori la convivència i la relació entre el grup i entre la col·lectivitat en general.

4. Desvetllar una actitud de respecte vers les opinions dels altres companys.

5. Valorar les cultures foranes i dels temps passats.

5. Respecte del patrimoni del present i del passat.

2. DOCUMENTACIÓ GENÈRICA

2.1. El monestir de Sant Pere de Galligants

El monestir benedictí de Sant Pere de Galligants, situat dins el nucli urbà de la ciutat de Girona —al nord de la catedral, a la riba esquerra del riu Galligants, fora del perímetre del primitiu recinte murallat—, és un dels més notables exemples del romànic català.

No es coneix cap referència documental sobre la seva fundació, si bé la primera notícia que en fa referència data del s. X, en un document del 988 en el que consta el llegat de la difunta Ermengarda. Un altre document, de l'any 992, esmenta que el comte Ramon Borrell va vendre el burg de Galligants en favor de l'abat i el monestir de Sant Pere.

Dintre de la primera meitat del s. XII, cap a l'any 1131, es feren les obres de construcció de l'actual església romànica.

Com a monestir va estar en ús fins l'any 1836, any en què la comunitat de monjos el va abandonar en aplicació de les lleis desamortitzadores.

Després d'un lapse de temps en el qual les dependències monàstiques es van utilitzar com a caserna, l'any 1857 la Comissió Provincial de Monuments de Girona va aconseguir que li cedissin el claustre per a instal·lar-hi un museu. Es va restaurar el claustre i s'hi va aixecar un pis a sobre, essent l'origen del museu, únic museu de Girona durant molt temps.

El fons museístic estava integrat per obres d'art i adquisicions arqueològiques, i a causa del seu progressiu creixement, l'any 1939 el bisbe Cartaïà cedí l'ús de l'església.

Les necessitats museològiques posteriors es traduïren als anys 80 en la separació dels dos tipus de fons i l'any 1981 es reinstal·là la secció d'Arqueologia a Sant Pere de Galligants, amb les corresponents remodelacions de l'edifici i instal·lacions museístiques, efectuades conjuntament per la Generalitat de Catalunya i la Diputació de Girona amb aportació econòmica de la Direcció General del Patrimoni Artístic y Cultural.

L'any 1992, d'acord amb la llei de Museus de 1990, Sant Pere de Galligants queda integrat al Museu d'Arqueologia de Catalunya de la Generalitat de Catalunya.

El conjunt monàstic és format actualment per l'església i el claustre adossat al seu costat sud; li manca el conjunt de les dependències monàstiques que es disposaven al voltant de les galeries claustrals.

L'estructura de l'església és la d'una basílica de tres naus amb creuer. Les naus estan separades per pilastres de forma rectangular llisa que sostenen arcs semicirculars. La nau central és coberta amb volta de canó, amb quatre arcs torals sostinguts

per columnes adossades als pilars i les naus laterals, més baixes, tenen coberta de quart de cercle.

A la capçalera hi trobem un absis central i dues absidioles a cada costat. Les dues del costat de l'epístola són iguals i orientades, com la central, a llevant. Les del costat de l'evangeli, una té orientació també cap a llevant i l'altra cap al nord.

La decoració interior de l'església està centrada en els capitells de les columnes adossades a la nau central, on conflueixen influències clàssiques, carolíngies i orientals. Els de la capçalera semblen més tardans i la seva escultura enllaça amb la del mestre de Cabestany.

A la façana d'Occident s'obre la porta principal, a cada costat de la qual hi ha una finestra amb arc de mig punt. La porta està formada per cinc arcs en gradació, sostinguts alternativament, dos d'ells per columnes estriades o el·lipsoidals i els altres tres sobre el mateix mur, que actua de pilar. Els capitells són decorats amb animals mítics i estilitzacions vegetals. Els tres arcs exteriors estan esculpits amb motius ornamentals de rosetes, geomètrics i llaceries.

Sobre la porta principal es troba una rosassa de quasi tres metres i mig de diàmetre, emmarcada per tres cercles esculpits. La rosassa té un calat de vuit columnes i un ull de bou central. Les columnes són vuitavades, amb un capitell a cada extrem, excepte una, modificada, amb un capitell gòtic. Cal destacar el capitell inferior de la columna central superior, que té tres figures humanes, una de les quals és un abat. També cal destacar la inscripció en llatí que hi ha al llarg dels arcs que formen la part superior de la peça: "Que tothom conegui que Pere ha fet la finestra".

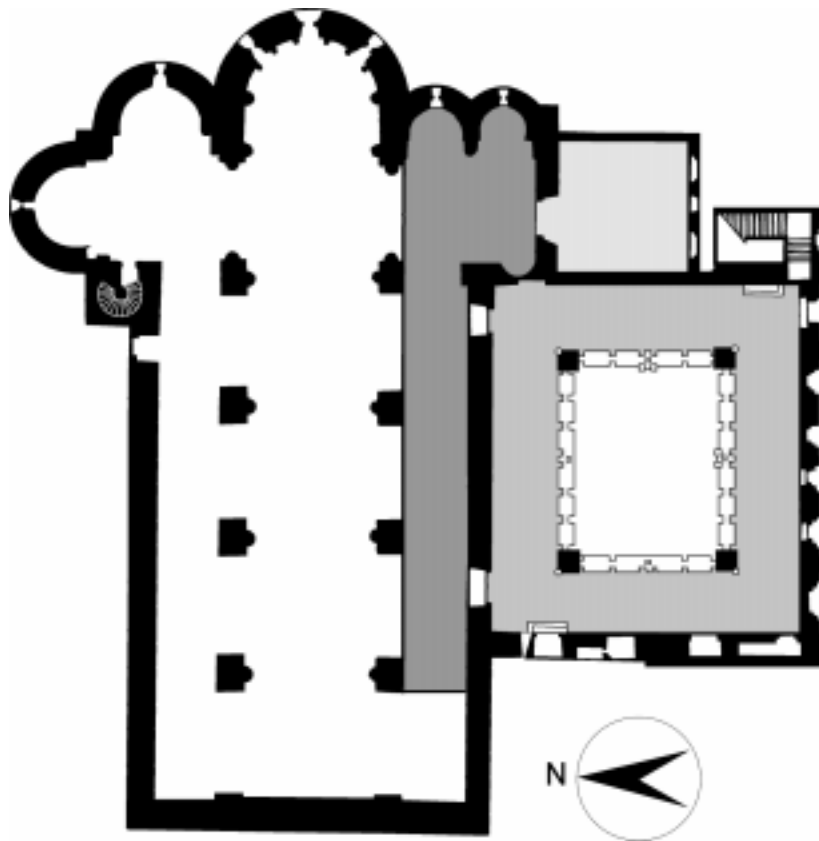
Sobre les dues absidioles del costat de l'evangeli s'aixeca la torre campanar, de tres pisos, amb l'inferior de planta quadrangular i els dos superiors octogonals. S'hi accedeix per una escala helicoidal.

El claustre de Sant Pere de Galligants és situat al cantó meridional de l'església i seguint la tipologia tradicional té pati central, rectangular, amb galeries perimetrals i porxo d'arcs sobre columnes bessones. Alguns dels capitells estan decorats amb temes figurats presos del Nou Testament: Naixement, Adoració, Fugida a Egipte.... Altres presenten motius de la vida de l'època, un bisbe oficiant, un guerrer, ballarines, etc. Finalment, altres són merament decoratius, amb animals mítics o estilitzacions vegetals d'estructura coríntia.

A la part alta dels murs interiors del pati, hi ha una cornisa de petits arcs semicirculars, sostinguts per caps esculpits o grups de flors.

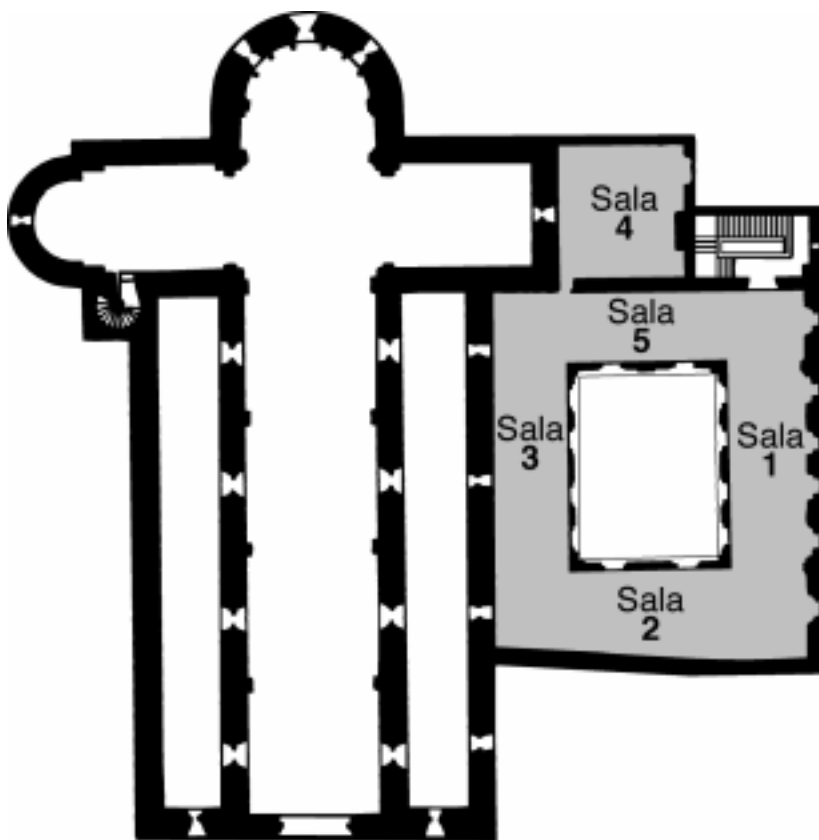
El claustre té dues portes de comunicació amb l'església. La que se situa a l'angle est de la galeria nord, és coberta amb una llinda i un arc de descàrrega.

A aquest conjunt s'havien afegit posteriorment altres edificacions a l'oest del claustre i sobre la nau lateral, en època monàstica o ja a l'inici de la seva utilització com a museu, que fa uns anys es varen eliminar.

PLANTA BAIXA

- Claustre
- Antiga Sagristia
- Absidiola
i Nau Lateral Sud

PRIMERA PLANTA

- Sobreclàustre

2.2. El museu

Al Museu d'Arqueologia de Catalunya-Girona trobareu l'explicació de l'activitat humana des de l'aparició de l'home al paleolític inferior fins a l'època tardoromana, mitjançant materials arqueològics trobats a les excavacions de jaciments de l'àrea compresa a les comarques del Baix Empordà, el Gironès i la Selva bàsicament, fent referència a les àrees veïnes amb les quals hi ha hagut un contacte directe, en especial la resta de Catalunya, a banda i banda del Pirineu.

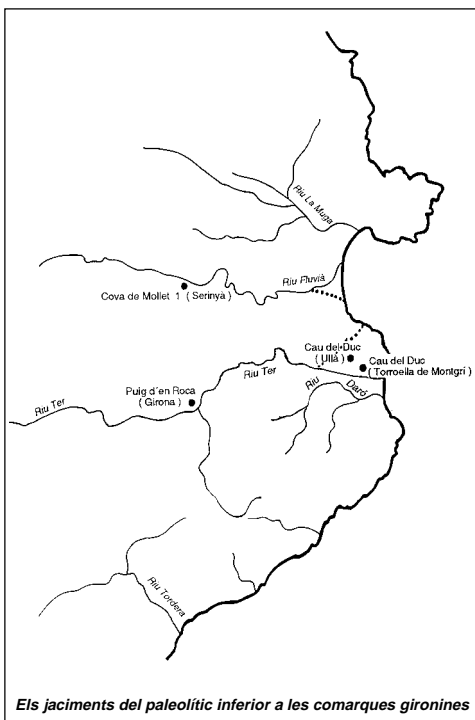
Al museu s'han reunit diversos materials relacionats amb la vida quotidiana, des dels estris rudimentaris que fabricava l'home primitiu per procurar-se l'alimentació, fins a les més sofisticades peces de luxe d'època romana: vasos de finíssim vidre bufat, objectes d'ornamentació personal, de tocador, etc., així com altres relacionats amb els rituals funeraris i la vida espiritual.

La visita s'inicia entrant al claustre per la porta oest de la nau sud de l'església. En aquesta zona s'ha col·locat la secció d'epigrafia medieval.

Per tal d'oferir-vos un complement més d'informació per preparar la vostra visita, a continuació us fem el contingut dels textos del museu.

I Primer pis. Sala 1

El paleolític inferior

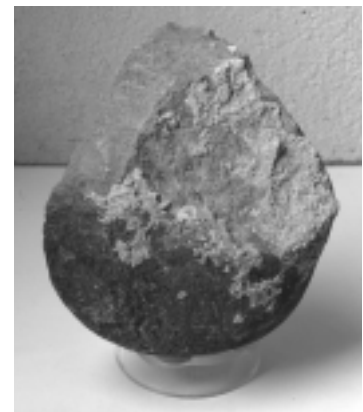
S'inicia amb l'arribada de l'home a Europa procedent d'Àfrica i Àsia. És l'època de més llarga durada (700.000-120.000 anys) i la més desconeguda de la prehistòria. Durant aquesta època es domestica el foc que es generalitza a partir de fa 300.000 anys.

Els homes del paleolític inferior són els anteneandertals. Practiquen, a l'igual que tots els homes del paleolític, una economia de subsistència basada en la cacera i en la recol·lecció, i són nòmades.

La indústria per excel·lència del paleolític inferior és l'Acheulià o indústria de bifaços. El bifaç és una eina de pedra feta a partir d'un còdol de riu o d'un fragment de roca, caracteritzada per estar tallada per les dues cares creant una aresta talladora en el seu perímetre i per presentar simetria i un cert apuntament. Però no a tot arreu hi ha bifaços. A les comarques gironines són molt rars a causa de la mala qualitat de les matèries primeres locals per a fabricar-los. Per això

abunden més altres eines sobre còdol, com els *choppers*, *chopping-tools*, pics, etc. D'altra banda, les eines sobre ascla, o ganivets, són sempre nombroses.

Ara fa uns 350.000 anys apareix una nova tècnica, complexa, per fabricar les ascles. És l'anomenada tècnica leval-loisiana, que permet obtenir-les més lleugeres i talladores.

Pic sobre còdol.

Entre l'abundant fauna existent al paleolític inferior destaquem el cérvol, el bisó, el cavall, el rinoceront, l'elefant, l'ós, el lleó i la pantera. Els tres primers eren caçats freqüentment pels homes, mentre que els dos següents ho eren de manera esporàdica.

A les comarques gironines, d'entre els jaciments del paleolític inferior són importants el Puig d'en Roca (Girona) —a l'aire lliure— i el Cau del Duc (massís del Montgrí), en cova.

El Cau del Duc

El jaciment del Cau del Duc de Torroella de Montgrí (Baix Empordà) és una cova oberta dins el massís calcari del Montgrí. Encara que d'accés relativament difícil, la seva situació en una atalaia natural sobre la plana del riu Ter, a solell i a recés de la tramuntana oferia a l'home un refugi excepcional.

En aquest jaciment s'han recuperat restes corresponents a l'antiga indústria acheuliana del paleolític inferior, d'una edat aproximada de 250.000 anys.

Els pobladors anteneandertals van utilitzar repetides vegades la cova com a campament temporal. La seva dieta alimentària animal es basava en bona part en el cavall, que caçaven a la plana; també consumien la cabra i l'isard, caçats al massís, i el conill. Fabricaven grans instruments sobre còdols i moltes ascles i útils sobre aquestes, sempre amb matèries primeres locals que recollien a la riba del Ter. Aquestes eines servien per realitzar diferents tasques domèstiques (esquarterament dels animals, fracturació de l'os per obtenir-ne el moll, treball de la fusta...). Ja coneixien el foc, que utilitzaven per coure els aliments, per il·luminar-se, per escalfar-se i per allunyar els grans carnívors.

El paleolític mitjà

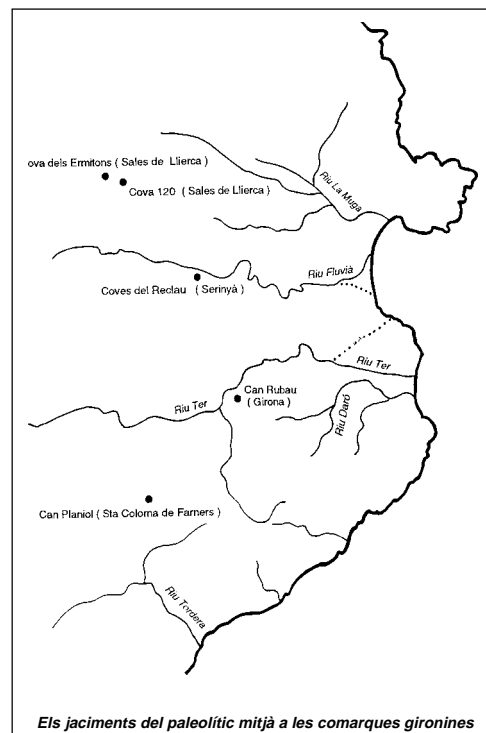
Els homes del paleolític mitjà d'Europa són els homes de Neandertal, que habiten tant en coves com a l'aire lliure. La seva anatomia es troba molt ben adaptada a la presència de climes freds i als esforços que comporta la vida nòmada dels caçadors-recol·lectors.

Aquest període comença aproximadament ara fa 120.000 anys i finalitza amb la desaparició d'aquests pobladors, al voltant de fa uns 32.000 anys.

La indústria lítica del paleolític mitjà es caracteritza per la generalització exclusiva de les tècniques de talla de la pedra destinades a l'obtenció d'ascles, com la tècnica leval-loisiana i d'altres afins. Els útils retocats, per a diferents activitats, són poc diversificats i consten essencialment de rascadores, denticulats i osques. Dins les comarques gironines es continuen utilitzant les matèries lítiques d'origen local que es trobaven pròximes als llocs d'habitable i de cacera. Tots els conjunts lítics conformaran l'anomenada cultura o indústria mosteriana, que serà uniforme durant gairebé un centenar de milers d'anys.

Aquesta uniformitat només serà lleugerament modificada al final d'aquest període, quan el paleolític mitjà és contemporani del paleolític superior i conviuen dos grups humans diferenciats. D'una banda, les últimes comunitats de neandertals i d'altra les primeres de l'home modern, fet que va significar una influència petita a la indústria mosteriana.

Uns bons exemples d'aquesta etapa els trobem representats a les coves de l'Arbreda (Serinyà) i dels Ermitons (Alta Garrotxa), i a l'avenc de Can Rubau (Girona).

Els caçadors neandertals de Can Rubau i dels Ermitons

Vida quotidiana al Paleolític mitjà en representa de diverses activitats.

abundant), el cabirol, el gran bòvid paleolític —el brau o el bisó—, el cavall, el porc senglar, el ren —que ens indica un clima fred—, el conill, la tortuga, carnívors i ocells.

Quant als instruments de pedra eren tallats en quars i quarsita, a partir de còdols recollits al Ter, i constituïts per ascles i útils sobre elles.

La cova dels Ermitons, situada a l'interior del massís calcari de l'Alta Garrotxa, enmig d'un paisatge molt abrupte, fou un lloc d'estades puntuals dels últims neandertals que visqueren fa uns 33.000 anys. L'objectiu de les estades era la cacera de les cabres salvatges, la qual podia tenir lloc quan aquestes baixaven, des de les cingleres, al riu Llierca per anar-hi a beure.

La cova, quan no era ocupada pels homes, era un refugi dels carnívors, especialment de l'ós de les cavernes, que trobem ben documentat, que hi hivernava.

Les eines que s'han recuperat es caracteritzen per estar tallades en diferents tipus de pedres recollides prop del jaciment, com la corniana, el quars, el sílex, la quarsita i la lidita, entre d'altres. Estan fetes sobre ascles i fragments i són de grandària petita.

Els homes de Neandertal del paleolític mitjà eren hàbils caçadors. L'avenc de Can Rubau i la cova dels Ermitons són bons exemples per mostrar-nos alguns dels paisatges on visqueren i els animals que hi trobaven.

Can Rubau està situat a les elevacions calcàries del marge dret del riu Ter, al Pont Major, prop de la plana de Girona i del congost de Sant Julià de Ramis. Del seu interior procedeixen nombroses restes de fauna i algunes eines lítiques.

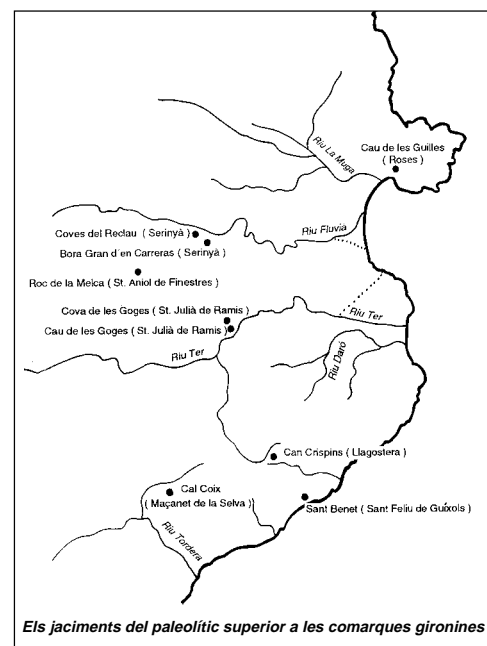
Entre els animals representats tenim el cérvol (el més

El paleolític superior

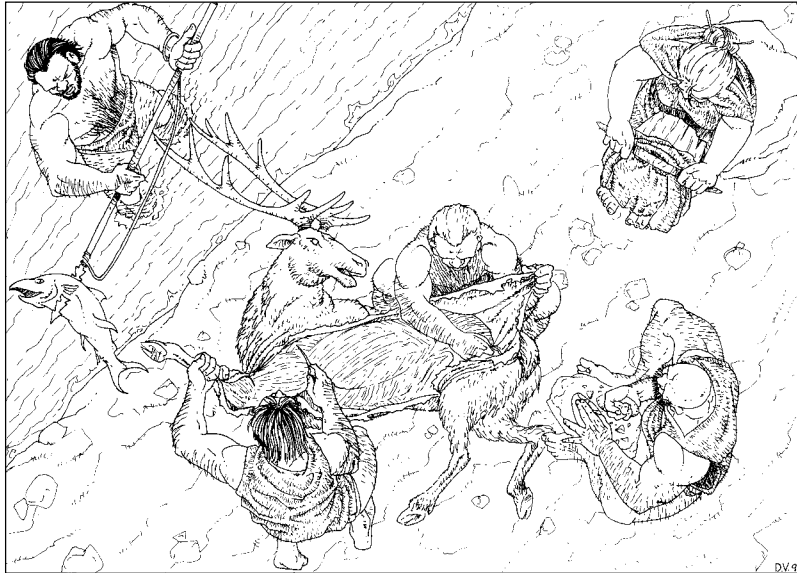
El paleolític superior significa l'expansió i el desenvolupament de les cultures de l'home modern a Europa. S'inicia al voltant de fa uns 40.000 anys, amb la seva arribada al nostre continent, i finalitza quan s'acaba el període climàtic fred (la darrera glaciació) en el qual va tenir lloc aquesta etapa, fa uns 11.000 anys.

En aquest període apareixen per primera vegada als nostres territoris l'ornamentació i l'art, així com les eines d'os i molts altres avenços tècnics.

Durant el paleolític superior les tècniques de talla estan destinades a l'obtenció de làmines, és a dir, ascles o ganivets allargats. L'utilitatge es multiplica amb l'aparició de diversos tipus nous, com burins, raspadors, puntes de dors, puntes foliàcies, perforadors, etc. A les comarques gironines ara s'utilitza el sílex, que és portat de lluny, per fabricar les eines de pedra.

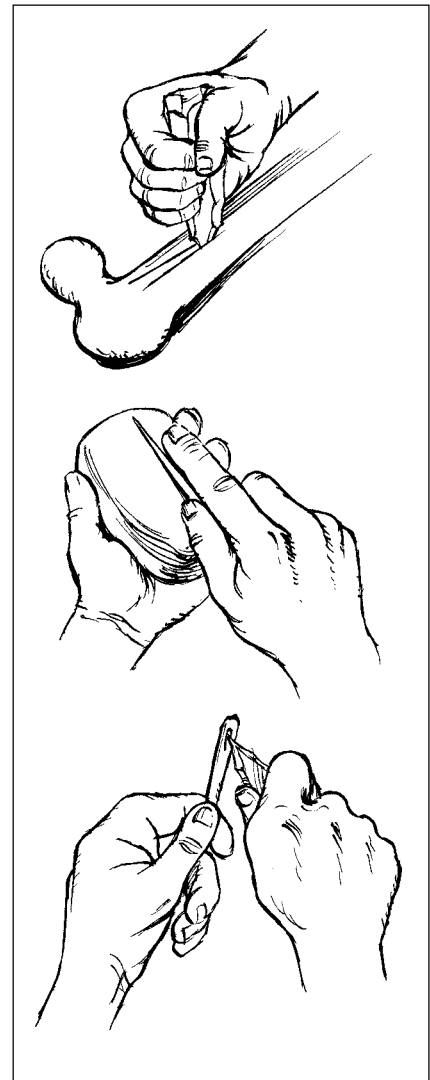
Els jaciments del paleolític superior a les comarques gironines

Activitats diverses al Paleolític superior: esquarterament d'un animal, treball de la pell, pesca ...

La presència de tipus concrets, lítics i ossis, ens marca la successió de diferents fàcies culturals: l'Aurinyacià, el Gravetià, el Solutrià i el Magdalenià, els quals troben paral·lelismes en bona part de França i de la península Ibèrica. Durant aquest període es van extingint els grans carnívors que havien estat abundants en moments anteriors: l'ós de les caveres, la hiena, la pantera, el lleó. Quant a la cacera, en el Solutrià abunda la del cavall i en el Magdalenià, la del cérvol.

Uns bons exemples de les cultures del paleolític superior els trobem representats a les coves de Serinyà: les del Reclau — l'Arbreda, el Reclau Viver i d'en Pau— i la Bora Gran d'en Carreras.

Procés d'elaboració d'una agulla d'ós.

La Bora Gran d'en Carreras

El jaciment de la Bora Gran d'en Carreras és un abric obert en conglomerats que es localitza a la riba esquerra del riu Serinyadell, a tocar l'actual nucli urbà de Serinyà (Pla de l'Estany). La seva situació, propera a diverses zones amb recursos naturals diferents (valls fluvials, turons, planes, aiguamolls, relleus escarpats, llacs...) afavorí que fos ocupat pels homes prehistòrics.

S'hi van trobar abundants restes paleolítiques d'una edat d'uns 11.500 anys, corresponents al Magdalenià, que és l'última de les cultures del paleolític superior.

L'abric constituïa un campament temporal de pobles caçadors especialitzats en la cacera del cérvol com a principal recurs alimentari, però també caçadors de cavalls, cabres, isards, braus, porcs senglars, conills i alguns ocells, com el pioc.

Aquests pobladors eren experts talladors de ganivets i d'altres útils, tots de petites dimensions, de sílex. També fabricaven diverses eines fetes sobre banya de cérvol o sobre os, algunes de les quals decoraven artísticament. Tots aquests objectes, molts dels quals anirien emmanegats, servien per realitzar diferents activitats domèstiques i econòmiques: cacera, pesca, esquarterament, treball de l'ós...

Així mateix, realitzaven diversos objectes d'ornament perforant canines de carnívors i petxines marines.

L'epipaleolític

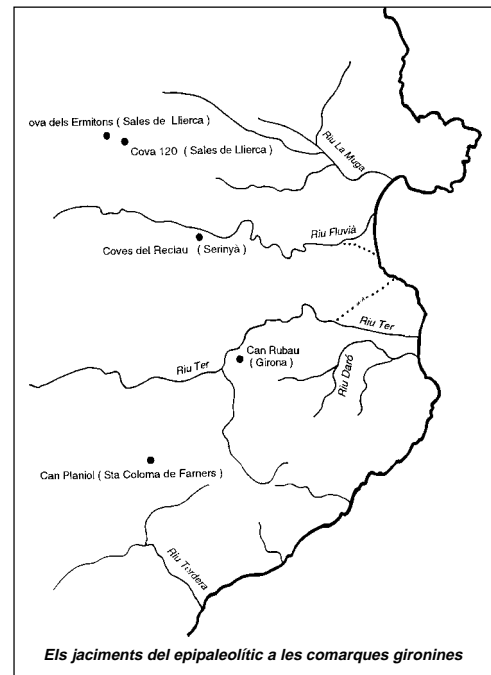
En l'epipaleolític continuen les formes de vida dels caçadors-recol·lectors dins d'un clima comparable a l'actual. Durant aquest període la cultura material experimenta un retrocés respecte al període anterior.

L'epipaleolític, iniciat fa uns 11.000 anys, s'acaba de manera brusca amb l'arribada del neolític, fa uns 7.000 anys, és a dir, el 5.000 aC aproximadament.

Durant l'epipaleolític les indústries s'individualitzen molt de manera regional i es trenca el paral·lelisme que permetien les cultures magdalenianes. A les nostres comarques, la talla de la pedra sofreix un retrocés i els útils són de realització mediocre. El sílex importat és escàs i tornen a predominar les matèries lítiques locals. També la resta de la cultura material (indústria òssia, ornamentació, art) pateix una forta davallada.

D'altra banda, desapareixen alguns dels grans herbívors, com el cavall i el bisó, i la fauna salvatge és ja molt propera a l'actual.

Amb l'arribada del neolític es produeix un trencament cultural i econòmic molt important i les velles economies caçadores-recol·lectores seran substituïdes per les noves agrícoles-ramaderes. A les comarques gironines, aquesta etapa —de moment— està molt escassament representada, un dels pocs jaciments existents és el de Sota Palou (Campdevàrol).

I Sala 2

El neolític antic

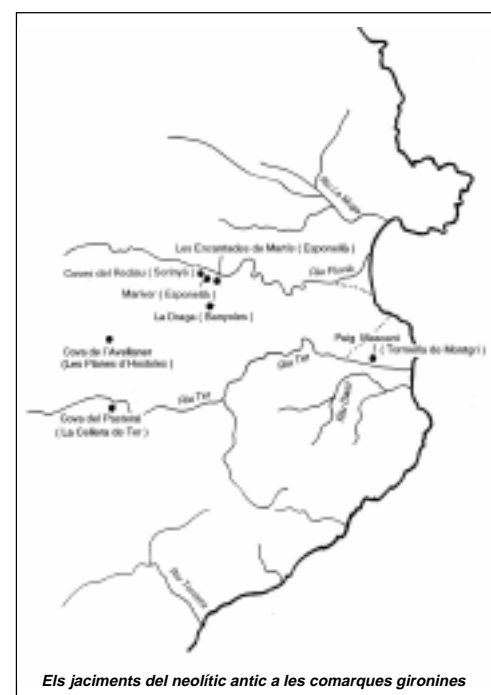
Amb aquesta etapa comença una nova economia basada en la producció. És el moment de l'adopció de l'agricultura i la ramaderia, que arriba a través del Mediterrani. Alhora aporta també les innovacions tècniques de la ceràmica i les eines de pedra polimentada. Els homes esdevindran sedentaris.

El neolític antic a Catalunya se situa aproximadament entre el 5.000 aC i el 3.500 aC.

Colons arribats a Catalunya a través de la Mediterrània implanten un nou sistema de vida, basat en l'agricultura i la ramaderia, que repercutirà sobre les poblacions indígenes.

En principi s'adopta un sedentarisme itinerant: periòdicament les poblacions traslladaran els seus poblats per canviar els camps agrícolament esgotats. Per aconseguir les terres de conreu —de blat, ordi i lleguminoses— i de pastura s'inicia un desboscament, amb l'ajut del nou equipament tècnic: les destrals de pedra polimentada. Junt amb l'agricultura també arriba la ramaderia de xais, cabres, bous i porcs, que complementarà el canvi econòmic.

La cultura material més abundant és la ceràmica. Es modela a mà i es caracteritza per estar molt decorada, com l'anomenada ceràmica cardial, la més típica, que ho està amb impressions fetes amb una petxina marina (el *Cardium edule*). Altres ceràmiques ho estan amb altres

La ramaderia, una de les principals activitats del neolític.

tipus d'impressions, o amb incisions o amb cordons.

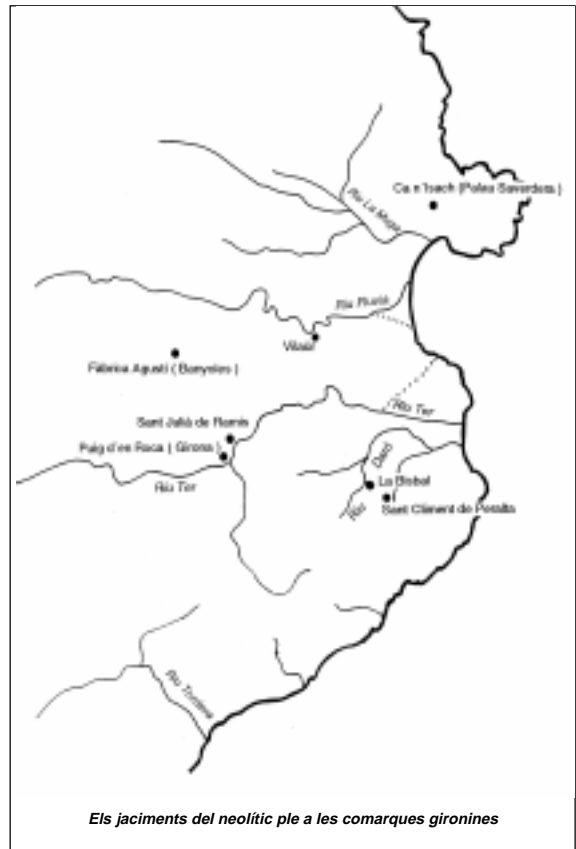
D'altra banda, les eines de pedra tallada, preferentment de sílex, continuen essent presents, seguint les tradicions anteriors.

A les comarques gironines, dos poblats representatius d'aquest moment són el de La Draga (estany de Banyoles) i Plansallosa (plana de Tortellà). S'utilitzen les coves diversament com a lloc d'hàbitat esporàdic —els Ermitons (Alta Garrotxa)—, com a lloc d'emmagatzematge —la cova 120 (Alta Garrotxa)— o com a lloc d'enterrament —el Pasteral.

El neolític ple

Vas del neolític ple de Fonteta.

A Catalunya, el neolític ple significa fonamentalment un canvi cultural. Abasta entre el 3.500 aC i el 2.500 aC i es caracteritza per la presència de poblacions anomenades dels "sepulcres de fossa", perquè aquest tipus d'enterrament és el que practicaven. Aquests sepulcres són enterraments individuals en fossa, a l'aire lliure i amb un aixovar característic.

A Catalunya el neolític ple representa una intensificació de l'economia de producció i de l'ocupació del territori. Aquesta etapa es caracteritza especialment per la presència d'enterraments en fossa individuals, o ocasionalment dobles, sovint agrupats en necròpolis a l'aire lliure.

L'aixovar que acompanya el cadàver no és molt abundant, però sí significatiu. La ceràmica es caracteritza per perdre la decoració i presentar formes llises. Destaquen els vasos carenats, els ovoides i d'altres, com els de boca quadrada.

Durant aquest període la utilització de les coves i els abrics esdevé menys freqüent. També, s'inicia el fenomen del megalitisme, el qual tindrà la seva expressió màxima en l'etapa posterior. A les comarques gironines tenim com a jaciments representatius les necròpolis del Puig d'en Roca (Girona) i de Sant Julià de Ramis, i el poblament de Ca n'Isach (Palau Savardera), així com diferents jaciments megalítics.

Les necròpolis del Puig d'en Roca i de Sant Julià de Ramis

Les necròpolis neolítiques del Puig d'en Roca (Girona) i de Sant Julià de Ramis es varen trobar en una elevació i en el marge d'un pla respectivament, a la riba esquerra del riu Ter, separades per només 4 km de distància. La situació del lloc —la fèrtil plana de Girona i els turons que l'envolten—, amb aigua, boscos i pastura abundant, afavorí la instal·lació dels agricultors i ramaders plenament consolidats del neolític ple.

A les dues necròpolis es van trobar un nombre diferent d'enterraments; a Sant Julià de Ramis, 4 i al Puig d'en Roca, 18. Els enterraments eren individuals, a excepció de dos que eren en parella. Per realitzar-los s'excavava una fossa de forma oval al subsòl i s'hi col·locava el mort replegat sobre si mateix, amb les cames encongides i els braços sobre el pit o la cintura.

S'acompanyava l'enterrament amb ofrenes que es disposaven al costat del cos del difunt. Aquestes ofrenes, no molt abundants, però sí molt característiques, estaven constituïdes per vasos ceràmics, punxons d'os, petites eines, ganivets i nuclis de sílex, destraletes de pedra polimentada i denes de collaret. Aparentment no hi havia distinció entre sexes quant a les ofrenes que rebien els individus en ésser enterrats. Algunes de les fosses eren cobertes amb lloses de pedra.

El neolític final-calcolític

És un període de transició entre les cultures neolítiques i les cultures de l'edat dels metalls que podem situar entre el 2.500 aC i el 1.800 aC.

Els enterraments col·lectius, amb els seus aixovars, tant en coves i abrics com en sepulcres megalítics, són molt abundants en aquest moment. L'aparició del primer metall, el coure, i la presència de la ceràmica campaniforme caracteritzen el període.

Catalunya es troba en el darrer moment del neolític i el primer de l'edat dels metalls. Destaca en aquest període la introducció del treball dels metalls mal·leables, com el coure, l'or i la plata; i, després, el coneixement de la primera metal·lúrgia autèntica: la del coure.

Durant el neolític final la ceràmica introdueix nous estils i formes. Per a l'emmagatzematge hi apareixen grans gerres i recipients profunds de base arrodonida, decorats amb cordons i mugrons superposats. Els vasos petits presenten principalment formes hemisfèriques.

En el calcolític s'introdueix un nou tipus ceràmic: el vas campaniforme. Aquest es caracteritza per una decoració abundant amb franges paral·leles horitzontals, moltes de les quals estan omplertes amb motius geomètrics. Les formes estan representades bàsicament per vasos amb forma de campana invertida i per bols hemisfèrics. D'entre els diferents objectes destaquen les denes fetes sobre os i perforades en forma de V i autèntiques puntes de fletxa en sílex. Els pobles campaniformes són els introductors de la metal·lúrgia del coure.

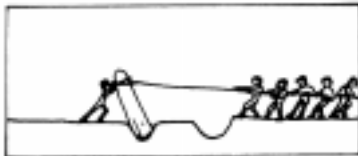
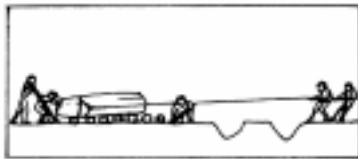
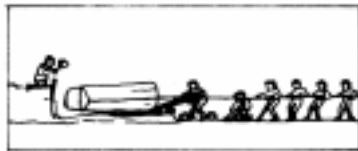
En aquest període de transició veurem l'ús intensiu dels sepulcres megalítics i de les coves sepulcral com a enterraments col·lectius.

A les comarques gironines són representatius d'aquestes etapes el poblat de Riera Masarac (Pont de Molins), la cova del Reclau Viver (Serinyà) i el dolmen del Cementiri dels Moros (Torrent), entre molts d'altres.

Els sepulcres megalítics

El megalitisme és un fenomen d'àmplia dispersió geogràfica que s'origina a la façana atlàntica europea, dins de comunitats agrícoles i ramaderes. Posteriorment s'estén pel Mediterrani i a Catalunya arriba durant el neolític ple, perdurant fins a l'edat del bronze. Està caracteritzat per la presència dels megàlits, que són construccions —majoritàriament funeràries— fetes amb blocs grans de pedra. Els trobem allà on hi manquen les coves i els abrics i es pot disposar de pedra apropiada per construir-los.

D'entre els megàlits destaquen els anomenats dòlmens, que es destinen a enterraments col·lectius i normalment successius. Un altre tipus de megàlit és el menhir, un gran bloc allargat de pedra

Procés de construcció d'un dolmen, a partir d'un dibuix de F.L. Brun.

que es clava verticalment, i que es troba aïllat, normalment proper a dòlmens.

Tots els dòlmens tenen una cambra funerària, feta amb lloses grans o amb murs de pedra seca, que era coberta amb terra i pedres que formaven un túmul de forma circular. Aquest túmul a vegades estava delimitat per un cercle de lloses llargues, clavades verticalment a manera de petits menhirs, anomenat cromlec.

A Catalunya es troben quatre tipus bàsics d'enterraments megalítics:

- La cista megalítica. La cambra és una caixa petita de lloses —enterrada o coberta per un túmul—, que està destinada a un únic enterrament individual o en parella. L'accés és per dalt, per les lloses de la coberta.
- El dolmen simple. Consta d'una cambra, generalment quadrangular, coberta amb una gran llosa. L'accés és frontal i directe.
- El sepulcre de corredor. La cambra poligonal o circular és precedida per un corredor llarg, cobert de lloses i més baix.
- La galeria coberta. La cambra i el corredor llarg es confonen, perquè tenen la mateixa amplada i alçada.

A les comarques de Girona la majoria de megalítics es concentren al massís de l'Albera, a la serra de Roda i al massís de les Gavarres. Destaquen, entre molts d'altres, el sepulcre de corredor de Gutina (Sant Climent Sescebes), al primer; el sepulcre de corredor de la Creu d'en Cobertella (Roses), a la segona; i les galeries cobertes de la Cova d'en Daina (Romanyà de la Selva) i del Cementiri dels Moros (Torrent), al tercer.

El bronze ple

Destral de bronze del tipus anomenat de taló.

El primer període de l'edat del bronze (entre el 1.800 aC i el 1.100 aC) es caracteritza pel desenvolupament i la difusió d'una veritable metal·lúrgia del bronze, que és un aliatge del coure i l'estany.

Aquesta etapa presenta un canvi econòmic vinculat a la manufactura i a l'ús del bronze (aprovisionament i propietat dels metalls, especialització en el treball metal·lúrgic, creació d'un comerç...). La societat tindrà cada vegada una major densitat de població i unes relacions socials més complexes.

A Catalunya el bronze ple, per raó de la seva escassetesa de recursos minerals i pel fet d'estar marginada de les rutes comercials, no representarà un desenvolupament econòmic comparable al d'altres regions. Sembla que l'economia romandrà estabilitzada, reflectint poc la difusió del bronze.

Les cavitats són aprofitades per enterrar-hi i també per viure-hi. A les comarques gironines el poblament a l'aire lliure és poc conegut.

La ceràmica es caracteritza per generalitzar els fons plans, adaptats a les superfícies planes, i per presentar un repertori divers de formes, on abunden els perfils sinuosos i carenats. Les decoracions són tant plàstiques (cordons i nanses), com incises i excises.

Els objectes de bronze són escassos. Els més habituals són les destrals. També trobem esporàdicament petits objectes personals, com agulles, braçalets i cadenetes.

A les comarques gironines, aquest període està ben representat bàsicament a les coves, ja sigui en funció sepulcral o bé d'hàbitat. Les coves de les Encantades de Martís (Esponellà) i Can Sant Vicens (Sant Julià de Ramis), entre d'altres, en són bons exemples.

Les necròpolis de Can Bech de Baix (Agullana) i d'Anglès

Són dues necròpolis d'incineració que corresponen cronològicament la primera a les etapes finals de l'edat del bronze i l'inici de l'edat del ferro, entre el 800 i el 650 aC, i la segona és ja de la segona meitat del s. VII aC. El ritual funerari emprat a totes dues és el de la cremació dels cossos. Can Bech de Baix es troba a la serra de l'Albera. S'hi han excavat més de tres-centes tombes i es coneixen dos tipus bàsics de construccions funeràries. Un tipus era fet amb un clot senzill, on es dipositava l'urna cinerària i l'aixovar, sense cap senyalització. En l'altre tipus, l'enterrament era limitat per lloses de pedra i cobert amb un petit túmul que marcava la seva situació. La quantitat i la varietat de l'aixovar a les diverses tombes reflexa una societat jerarquitzada. Les urnes són molt variades i algunes estan decorades amb motius de meandres, zoomorfes i antropomorfes, i altres, més estilitzades, amb peus alts i decorades amb acanalats. Altres objectes que s'hi troben són de bronze, agulles, anelles, sivelles de cinturó, navalles d'afaitar i botons. Entre els de ferro, s'hi troben diferents eines i ganivets.

La necròpolis d'Anglès es va trobar a la riba del Ter. En el moment del descobriment, l'any 1888, s'hi varen recollir diversos objectes, i més tard s'hi varen excavar nou tombes, senzilles i complexes.

Els materials recuperats són urnes de formes arrodonides, amb peus alts i decorades sobretot amb acanalats, a més de vasos de formes diverses i també objectes de bronze i de ferro. A totes dues s'han trobat vasos ceràmics d'origen o d'imitació fenícia.

I Sala 3

El bronze final i la transició a l'edat del ferro.

Considerada la primera etapa de la protohistòria, el bronze final (entre el 1.100 aC i el 650 aC) és un període en gran part de transició cap a l'edat del ferro. Està caracteritzada per l'arribada de noves poblacions d'origen indoeuropeu i per la implantació d'un nou ritu funerari: la incineració.

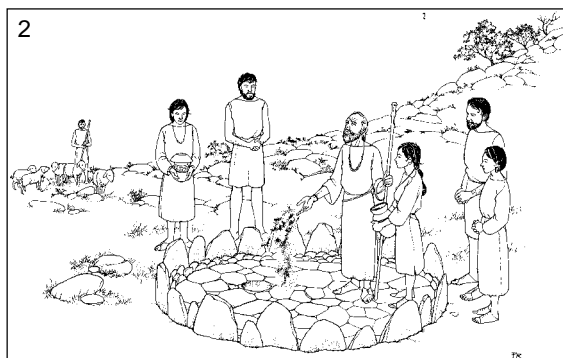
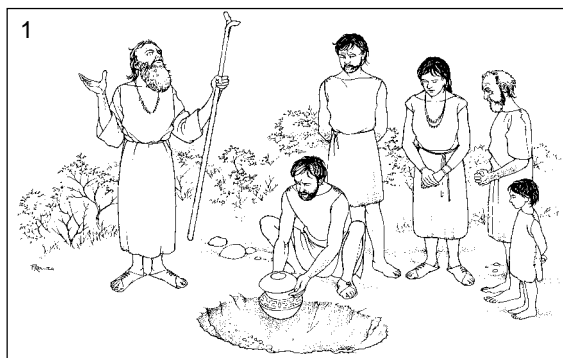
A Catalunya el seu moment final coincideix amb l'aparició dels primers objectes de ferro.

Durant l'etapa final de l'edat del bronze i de transició cap a l'edat del ferro es produeix a Catalunya l'arribada dels pobles indoeuropeus, a través dels Pirineus. Aquests pobles introduiran un canvi cultural diferenciador, que és el ritu funerari de la incineració.

En aquest període hi ha una major difusió dels objectes de bronze, que per primera vegada s'utilitzen en totes les activitats de la vida quotidiana. Trobem com a més característics les destrals, ganivets, navalles d'afaitar i objectes d'ornamentació (collarets, braçalets, agulles, fíbules i sivelles de cinturó). Cap al final del període es coneixen els primers objectes de ferro. La ceràmica destaca pel desenvolupament de formes noves i variades. Molt representatives són les urnes, de cossos carenats o arrodonits, i els plats tapadora, de bases planes. En la decoració destaquen els acanalats, els cordons decorats i la decoració incisa, entre d'altres.

Pel que fa a l'ocupació del territori, la utilització de les coves està en regressió en favor d'un cada cop més dens hàbitacle i enterrament a l'aire lliure.

Alguns dels jaciments més importants d'aquest període a les comarques gironines són els poblats de la Fonollera (Torroella de Montgrí) i de Can Pau Birol (Girona), i les necròpolis d'incineració de Can Bech de Baix (Agullana) i d'Anglès.

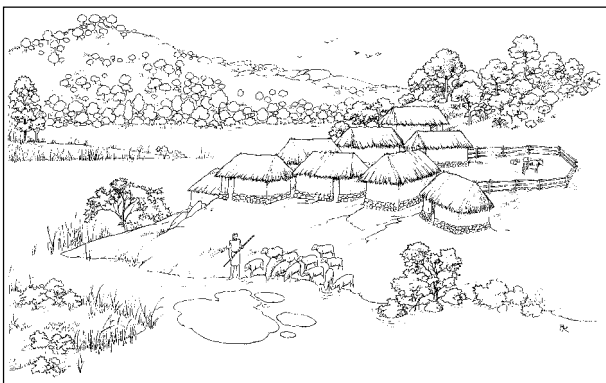

Incineració amb fossa (1) i amb túmul (2) (segons E. Pons).

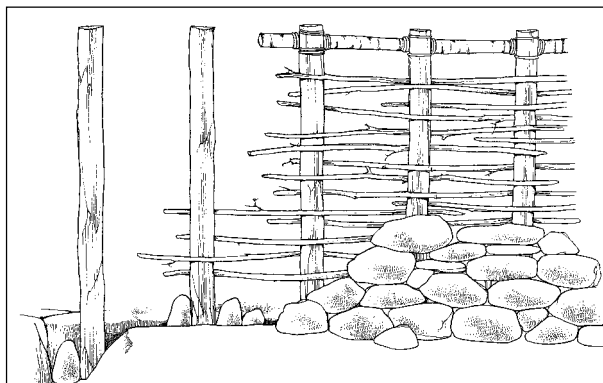
Els poblats del bronze final i de la primera edat del ferro

Des de finals de l'edat del bronze, l'hàbitacle característic a la Catalunya costanera és la cabana enfonsada, construïda amb la base excavada en el sòl, i amb la superestructura feta amb materials peribles (argila, fusta). Aquestes construccions, que s'assenten a la plana, prenen diferents formes segons el tipus de sòl en què s'instal·len. S'han trobat cabanes aïllades i altres constituint poblats. A l'Empordà es coneix aquests tipus d'hàbitacle a partir del 1.100 aC, a la Fonollera, a Torroella de Montgrí, amb un poblats constituït per cases de dimensions petites, properes les unes a les altres, de formes rectangulars o ovalades i un espai comunal més gran.

Molts dels poblats d'aquest període són mal coneguts, perquè després a sobre es varen

Poblat de l'Edat del Bronze final (segons E.Pons).

Sistema de construcció d'una cabana de la Fonollera. (segons E. Pons)

desenvolupar poblats ibèrics. El més conegut, el de l'Illa d'en Reixac, es va establir a finals del s. VII aC. Està constituït per cabanes de planta circular, de petites dimensions i construcció molt senzilla. Es conserven els forats fets per a sostenir els pals que aguantaven les superestructures, fossetes, llars. En un cas, el sòl va ésser preparat amb plaques d'argila cuita, i té una incipient paret.

A Camallera es va trobar una cabana aïllada, de planta rectangular.

Aquest tipus d'habitable serà substituït a meitat del s. VI aC per la construcció sòlida, amb cases de planta rectangular, amb basaments de pedra, introduïda pels grecs.

La metal·lúrgia del ferro

El descobriment del ferro és un dels avenços tecnològics més importants de la prehistòria. A Catalunya els més antics es troben cap al 650 aC en necròpolis, i són objectes de tocador o d'ús personal (Agullana) i una mica més tard es troben armes (Anglès, Camallera). Aquests primers objectes manufacturats de ferro — d'origen transpirinenc — són importants, però la pràctica de la metal·lúrgia aquí es relaciona amb l'arribada de grecs i fenicis.

No se sap en quin moment es va aconseguir la producció *in situ*. A l'Illa d'en Reixac d'Ullastret es documenten activitats de reducció de mineral de ferro des de finals del s. VI o inicis del s. V aC, que són la primera prova objectiva de siderúrgia en aquestes comarques procedent d'un context d'habitació.

En època ibèrica l'ús del ferro es generalitza i és utilitzat per a la fabricació de les eines agrícoles i l'utilitatge artesà, a més de les armes. A partir d'aquest moment el bronze quedarà relegat per a la manufactura d'objectes d'ornamentació personal, de tocador, instruments quirúrgics o petits objectes.

Espasa d'antenes de Camallera.

La formació de la cultura ibèrica: Les colonitzacions

La cultura ibèrica neix com a resultat de l'impacte de dos corrents culturals que afectaren el món indígena de la façana mediterrània de la península Ibèrica de finals de l'edat del bronze. El primer, el que havia arribat d'Europa Central en el període anterior; el segon és el produït per l'arribada dels pobles colonials mediterranis, fenicis des de la segona meitat del s. VII aC i grecs des del 600 aC. A Catalunya es troba formada des de meitat del s. VI aC. La cultura ibèrica va tenir diferents

facies, segons el substrat indígena i la proximitat als focus colonials, grecs al nord i feniciopúnics al sud.

Per a facilitar-ne l'estudi, l'època ibèrica s'ha dividit en tres fases o períodes. Al NE de Catalunya la cronologia constatada és la següent:

- antic (550-450 aC)
- ple (450-200 aC)
- recent o iberoromà (200-50 aC)

A la zona gironina, els primers contactes comercials amb els pobles colonials es constaten per la troballa d'objectes de procedència fenícia en necròpolis (Agullana, Anglès) o en poblats (Illa d'en Reixac) des del 625 aC. A la mateixa època, grecs focuus es varen establir a la zona del nord-est del Mediterrani, on varen fundar diverses colònies, la més important de les quals fou la de Massalia (Marsella). Al territori empordanès, cap al 600 aC van fundar Empúries i més tard, a finals del segle següent, Rhode, ambdues al golf de Roses, i la segona fundada des de Massalia molt probablement.

Empúries va controlar en bona mesura el comerç colonial català al llarg de tota l'època ibèrica, en especial pel que fa a la zona nord. Testimoni d'aquest comerç és la troballa de molts materials grecs i púnics als jaciments ibèrics, sobretot vaixel·la de taula grega fabricada a Atenes, i àmfors per al transport de vi i d'oli. La major part de les àmfors importades són d'origen púnic i degueren arribar a les nostres terres a través del comerç entre Empúries i els púnics, en especial els d'Ebusus (Eivissa).

La presència de les colònies gregues al litoral empordanès va fer que aquesta zona estigués intensament hel·lenitzada.

I Sala 4

La cultura i la societat ibèriques

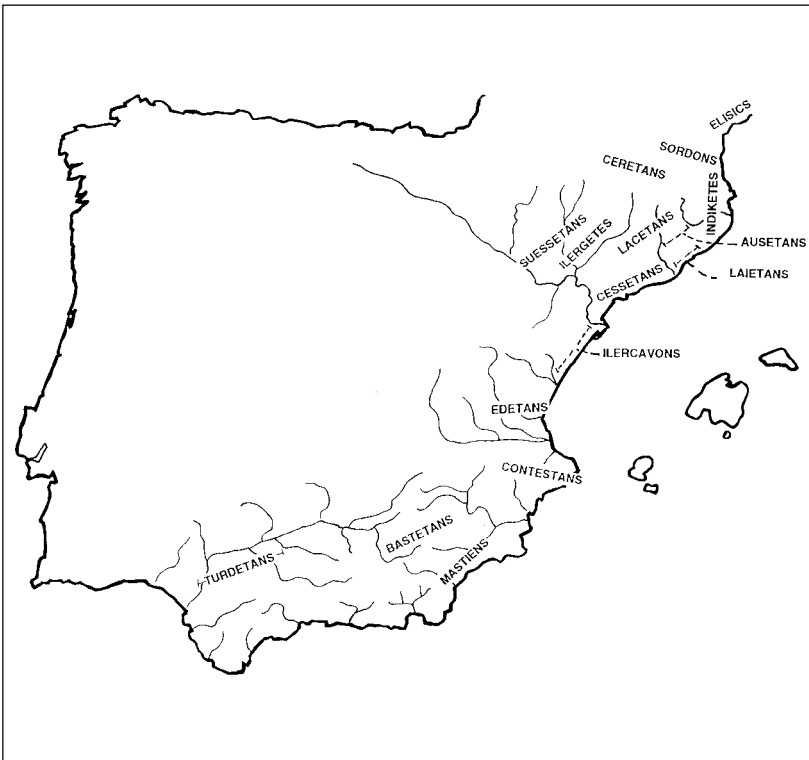
La cultura ibèrica és la primera a la Península de la qual tenim coneixement escrit, a través de textos d'autors grecs i romans, que es refereixen a diferents pobles o tribus ibèriques, establerts des d'Andalusia fins al Llenguadoc. Els ibers de l'Empordà i tal vegada els del Gironès i de la Selva pertanyien a la tribu indiketa.

La cultura ibèrica, tot i les diferències regionals es caracteritza per una sèrie de trets comuns a tota la zona.

- Ocupació intensa del territori.
- Desenvolupament del fenomen urbà.
- Societat ben estructurada, amb classes socials i divisió del treball, fet que facilita la realització d'obres comunitàries o activitats econòmiques que requereixen una organització complexa. Al poblat del Puig de Sant Andreu d'Ullastret, la troballa de cases de dimensions grans, amb importants aixovars domèstics documenta l'existència de famílies aristocràtiques, esmentada a les fonts antigues per a altres zones.
- Economia basada en l'agricultura i la ramaderia.
- Tecnològicament s'assoleixen nous coneixements. Es desenvolupa la metal·lúrgia del ferro, conegut des del període anterior, i

Mapa amb els principals jaciments ibèrics de Catalunya.

Distribució de les tribus ibèriques, segons els autors antics.

s'adopta el torn ràpid per a la fabricació de la ceràmica. S'adopta de manera generalitzada la construcció en pedra.

- Intensificació del comerç i de l'intercanvi. Cap al final del període apareixen les primeres monedes encunyades en el món indígena.
- Utilització de la incineració com a ritual funerari.
- Aparició de la primera escriptura autòctona peninsular, amb un sistema de 28 signes, alfabètics i sil·làbics alhora. Apareguda al SE peninsular durant el s. VI aC, té diferents tradicions cal·ligràfiques. La utilitzada a Catalunya és la de l'àrea de llevant. Es pot llegir, però no s'ha pogut desxifrar.

L'economia ibèrica. El comerç i la moneda

L'activitat econòmica bàsica dels ibers era l'agricultura, basada en el cultiu de cereals i lleguminoses, que els permetia l'obtenció d'excedents, element fonamental del seu comerç amb el món colonial. També era important la ramaderia. Paral·lelament, una nombrosa classe d'artesans, produïa manufactures destinades al mercat o treballava per a la comunitat. Entre aquestes activitats destaquen la metal·lúrgia, la fabricació de ceràmica i de teixits o els treballs de construcció.

L'agricultura es coneix a través de les troballes d'eines i de grans de vegetals carbonitzats. Era una activitat ben desenvolupada, amb cultius de secà i de regadiu. A més de cereals i lleguminoses, també es conreava la vinya. La ramaderia es basava en els ovicàprids i el porc. En menor mesura es troben bòvids i cavall, i també s'hi documenta el gos.

La metal·lúrgia del ferro, el bronze, la plata, l'estany i l'or, es documenta per la troballa d'objectes manufacturats i també de forns i d'escòries de producció. Des de meitats del s. VI aC es va produir ceràmica amb torn ràpid en el món indígena català, usada especialment com a vaixel·la de taula i per a l'emmagatzematge i el transport. La ceràmica a mà es va continuar usant pels atuells de cuina. La fabricació de teixits es basava en la llana i en fibres vegetals aptes per ésser teixides. Els telers usats eren de tipus vertical.

Les importants obres de caràcter públic, com les muralles, demostren l'existència d'equips de picapedrers que explotaven les pedreres i treballaven per a la comunitat. La pedra també s'usava per a fabricar útils per a diverses activitats artesanals.

El comerç a l'època ibèrica es va basar de manera gairebé exclusiva en l'intercanvi.

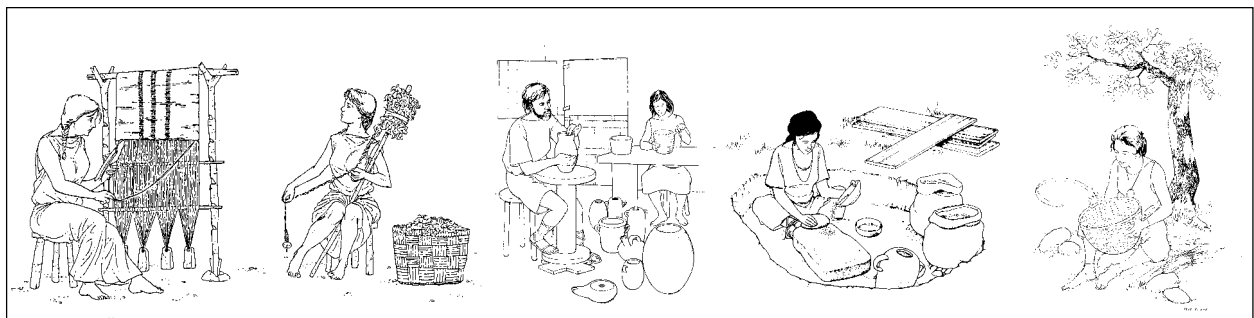

Escena d'intercanvi de productes entre grecs i ibers.

Durant els segles VI, V i IV aC la procedència dels objectes que arriben aquí generalment és grega o púnica, però des de la segona meitat del s. IV aC prendran importància els procedents de la península Itàlica. Les primeres monedes encunyades a la península Ibèrica són les de les colònies gregues d'Empúries i Roses. Des de la segona meitat del s. IV aC, Empúries va encunyar divisors i des de finals d'aquest segle o principis del següent les dues colònies varen encunyar dracmes. Les encunyacions indígenes no varen començar fins a finals del s. III aC.

Moneda d'Empúries amb la llegenda *Untikesken* "dels indiketes".

Activitats artesanals: teixit, filat, ceràmica a mà i a torn, mòlta de cereals, cistelleria.

L'urbanisme ibèric

Els poblats ibèrics típics són els *oppida*, establerts en llocs alts, fàcils de defensar, i fortificats. Amb tot, en alguns casos es troben en petites elevacions de pendent suau. Per a l'elecció dels assentaments també es tenien en compte les condicions estratègiques i la proximitat de terrenys de conreu, l'abastament d'aigua, o els recursos naturals del territori. Aquests poblats actuaven com a centre de poder, del qual depenien les activitats polítiques, militars i religioses de la comunitat, i oferia a la població uns serveis comuns de defensa, d'emmagatzematge, d'abastament d'aigua, etc.

L'elecció de terrenys abruptes tenia com a conseqüència que l'organització urbana en general era irregular, ja que s'havia d'adaptar al sòl, però quan els era possible adoptaven una trama urbana ortogonal, com és evident al poblat de l'Illa d'en Reixac d'Ullastret.

Les cases solien ésser molt senzilles, d'una o dues habitacions, amb murs amb basament de pedra i elevació de tovot, i cobertes a una o dues vessants. Tenien una llar, amb un forat per evacuar el fum al sostre, i sovint un banc de pedra o de tovot adossat a un o a diversos murs. En alguns casos tenien un pis. A Ullastret es coneixen cases amb superfícies d'uns 200 m². En alguns poblats (Ullastret, Pontós, Castell de la Fosca) s'han trobat temples i construccions relacionades amb activitats rituals.

Restitució ideal del poblat de Puig Castellet de Lloret de Mar.

A la zona indiketa, la majoria de les muralles conegudes es data a partir del s. IV aC, amb torres de planta quadrada, però als dos poblats d'Ullastret, i possiblement al Mas Castellar de Pontós i a Peralada, hi ha muralles més antigues, que, quan se'n coneixen les torres, són de planta circular. Dintre els poblats s'han trobat cisternes, grans dipòsits per a aigua, d'ús comunitari i sitges, que a vegades estan fora dels nuclis urbans, formant importants conjunts ("camp de sitges"). L'existència d'establiments més petits a l'entorn dels grans poblats indica una organització jerarquitzada, tal com s'ha pogut comprovar en altres indrets del món ibèric.

Les creences i el ritual funerari

Gerra de ceràmica ibèrica pintada d'Ullastret.

El que se sap dels cultes i creences dels ibers es basa de manera gairebé exclusiva en les troballes arqueològiques, ja que els textos antics que hi fan referència són molt rars. El món funerari es coneix a través de l'excavació de necròpolis, que han posat de manifest que el ritual d'enterrament generalitzat era la incineració.

La majoria de les dades que es conserven sobre les creences religioses d'època ibèrica pertanyen ja als segles IV-III aC. A la zona indiketa està ben documentat el culte al crani, que a l'Illa d'en Reixac d'Ullastret es relaciona amb un gran edifici d'ús ritual, i que també és ben conegut en zones veïnes de la Gàl·lia. Aquest i altres elements, com els temples del Puig de Sant Andreu d'Ullastret, les representacions de Demèter en cremadors de perfums, o les del déu Bes, la troballa de capfoguers que decoraven els extrems de llars-altar a Ullastret i a Montbarbat, posen de manifest un sincretisme religiós, fruit de les aportacions dels pobles colonials i les del món indígena del sud de la Gàl·lia, que se sumen a les autòctones.

El ritual funerari, la incineració, ja es practicava en el període anterior també. L'única excepció a aquest ritual és l'enterrament dels nadons, que s'inhumaven sota els paviments de les cases. Sembla que també es practicaven els sacrificis rituals de nadons, ja que a Ullastret se n'han trobat d'enterrats en fossetes a l'entorn d'una llar-altar, juntament amb ofrenes d'animals.

La colònia grega de Rhode (Roses)

Fundada a l'extrem nord del golf de Roses, les seves restes es troben en un indret ocupat per l'home de manera gairebé continuada des de final del s. V aC fins a l'actualitat, ja que per sobre s'hi troben importants vestigis d'època romana, medieval i moderna. Els materials arqueològics més antics que s'hi han trobat són ceràmiques gregues de figures roges i procedeixen de la zona del turó sobre el qual en època medieval es va construir el monestir de Santa Maria. Després del desembarcament dels romans a Empúries, durant la segona guerra púnica, va decaure ràpidament. La part més ben coneguda de la colònia de Roses correspon a un barri de caràcter artesà que va tenir el seu màxim apogeu durant el s. III aC. S'hi han trobat forns de terrisser, que varen produir ceràmiques de vernís negre, que es distribuïen per un extens territori ja que s'han trobat en jaciments de l'època, des d'Alacant fins a la península Itàlica. Els mateixos forns varen fabricar vaixel·la de pasta clara. També s'hi han trobat indicis d'activitats metal·lúrgiques.

Roses va encunyar moneda des de finals del s. IV aC. Les primeres són dracmes, amb una rosa —símbol de la ciutat— en el revers i el cap de la nimfa Aretusa a l'anvers. En el s. III aC també va encunyar moneda de coure.

Roma

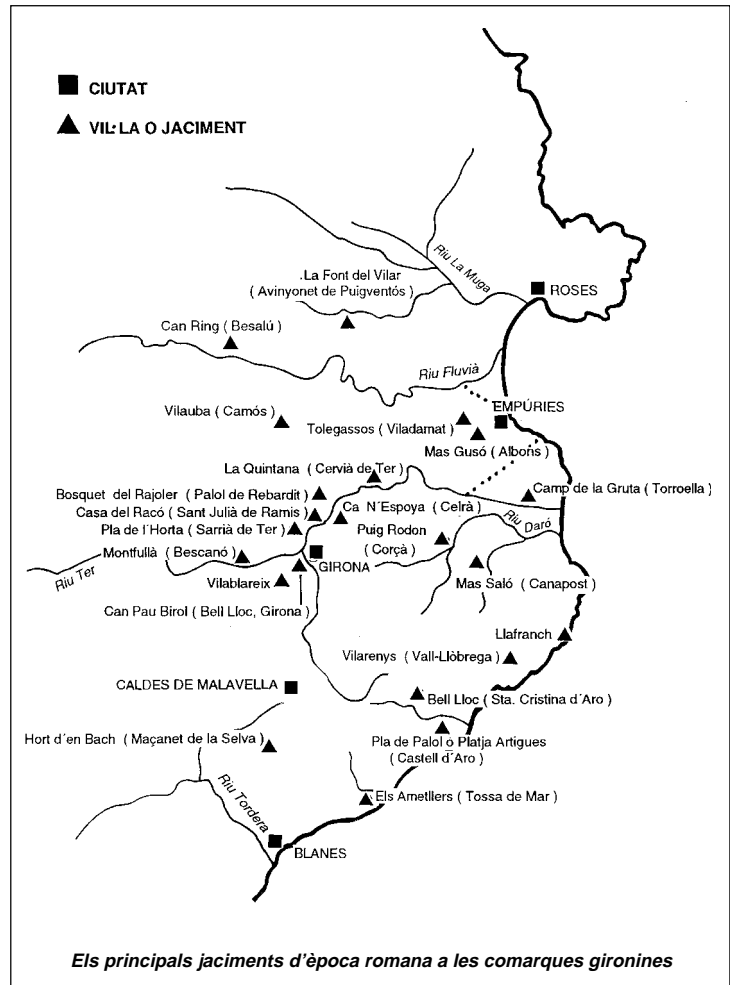
L'aparició de la civilització romana comporta una transformació important de la societat i de les estructures polítiques, culturals i religioses existents.

La romana és una societat urbana. Les ciutats componen el nucli vertebrador de la seva organització, administrant el territori. També al camp s'imposen models nous on la vil·la constitueix la cèl·lula bàsica de funcionament.

La construcció d'una bona xarxa viària i el control de la mar és indispensable per dominar un territori tan extens com l'imperi Romà, i no només des del punt de vista militar, sinó també administratiu i econòmic.

La religió, amb el seu component polític, i una hàbil combinació de conservadorisme, però al mateix temps d'assimilació de cultes locals, constitueix un element important per a la cohesió social.

En definitiva, l'arribada de la civilització romana suposa la imposició d'una estructura diferent a l'existent anteriorment i posa les bases del que serà el temps històric posterior.

La romanització

El desembarcament de Gneu Corneli Escipió a Empúries durant el transcurs de la Segona Guerra Púnica va suposar l'arribada a la península Ibèrica d'una nova civilització: Roma.

Els romans inicien amb l'ocupació un procés d'assimilació de la població local que clourà amb la imposició de les formes socials, polítiques i religioses dels nouvinguts itàlics.

Un cop acabada la guerra, els romans ja han assentat la seva presència a les nostres contrades. Durant el s. II aC, Roma es conforma de mantenir un control indirecte del territori, amb el cobrament de tributs i un actiu comerç. Aquest procés és clarament observable als assentaments ibèrics, amb un canvi en els materials d'importació, que implica un canvi d'orientació dels mercats, cap a Itàlia. D'Itàlia s'importen productes agraris (especialment vi) testimoniats per les àmfores grecoitàliques, però també

Gerreta de vidre romà procedent d'Empúries.

ceràmiques fines (com les campanianes) i altres productes manufacturats.

Però, a finals del s. II aC s'inicia un procés d'ocupació efectiva del territori, amb la fundació de ciutats, com Gerunda o la ciutat romana d'Emporion, i una distribució del territori, amb la creació de vil·les, que esdevindran la cèl·lula bàsica de l'explotació del sòl, regides sovint per itàlics nousvinguts.

Aquest procés posarà fi a l'organització ibèrica i acabaran imposant-se les estructures polítiques, socials, econòmiques, culturals i religioses característicament romanes.

Les vil·les

La possessió de la terra era la principal riquesa al món romà. La vil·la és un element característicament romà i constitueix el nucli central de l'explotació de la terra.

La proliferació d'aquesta mena d'estructures va ser un dels primers símptomes visibles del procés de romanització.

La vil·la se solia dividir en tres parts. Una estava ocupada pels edificis destinats a l'emmagatzematge i transformació dels productes produïts a la vil·la (*pars rustica*). Això hi incloïa sovint la presència de forns per produir els atuells tant ceràmics com metàl·lics necessaris per al treball i altres instal·lacions artesanals (teles, fustes...).

La segona zona era ocupada per l'habitatge del propietari (*pars urbana*) i la darrera pels terrenys de la propietat (*fundus*).

Tot sovint l'habitatge del propietari assolí gran luxe, tot imitant les comoditats de les grans mansions urbanes, com succeeix a Bell Lloc del Pla (Girona), el Pla de l'Horta (Sarrià de Ter) o els Ametllers (Tossa de Mar). En d'altres, al contrari, la vil·la esdevé un establiment de caire molt més funcional, centrat molt més en l'explotació de la terra que en servir de casa de camp, com succeeix a la Casa del Racó (St. Julià de Ramis) o els Tolegassos (Viladamat).

Per tant, als establiments rurals es troba una combinació de luxe i funcionalitat.

La vida quotidiana

El nucli de la societat romana és la família. El pare (*paterfamilias*) exerceix un poder absolut sobre els membres de la família.

El concepte de família era molt més ampli que l'actual i comprenia a més dels membres consanguinis, als esclaus i als lliberts i altres persones lligades per clientela al *paterfamilias*.

On millor s'expressa la mentalitat de la societat romana és probablement als seus edificis d'esbarjo. Teatres, amfiteatres, cirques o termes són quelcom més que llocs per a entretenir-se; s'hi desenvolupen les relacions socials i esdevenen, a les províncies, elements molt importants en el procés d'assimilació, o romanització.

Escena de vida quotidiana en una casa romana.

L'economia romana. El comerç

El nucli central de l'economia romana és l'agricultura. La majoria de les altres activitats econòmiques hi estaven en certa mesura condicionades.

Els principals productes agrícoles conreats al nord-est català eren l'oli, el vi i els cereals. Però l'activitat econòmica comprenia molts altres aspectes que van des de l'explotació de pedreres, a les factories de salaons, les terrisseries per a la fabricació de diversos productes ceràmics o tota mena d'activitats artesanes.

Durant l'imperi Romà es produeixen tot un seguit de canvis en les orientacions comercials condicionades per l'explotació del territori. Al principi, el nord-est hispànic

era un importador de productes itàlics, tant agrícoles com manufacturats. Amb l'assentament del procés de romanització comença a convertir-se en exportador d'oli, vi i cereals o salaons. Els productes abans importats comencen a ser produïts o imitats aquí.

També es produeix una evolució en els mercats. El comerç a llarga distància és bàsicament marítim. Les ciutats actuen com a centres redistribuïdors i les bones vies terrestres i fluvials afavoreixen la penetració dels productes cap a zones interiors. Itàlia sempre serà el principal mercat, però durant l'Imperi variarà l'orientació dels mercats secundaris. D'aquesta manera, la Gàl·lia anirà deixant pas a productes africans.

Magatzem de cereals romà, utilitzant dòlies.

I Claustre

Epigrafia medieval i història contemporània

En el claustre de Sant Pere de Galligants es conserven un total de 40 làpides, osseres i inscripcions d'època medieval i moderna. Només dues d'elles es troben en llur lloc original, que era precisament aquest claustre. La procedència d'aquestes peces és variada: hi són representats un bon nombre dels convents de Girona, desapareguts o canviats d'ús com a conseqüència de la Desamortització de 1836, inclòs el mateix monestir de Sant Pere de Galligants, d'altres destruïts durant la darrera guerra civil i diferents edificis civils o religiosos de la ciutat. Els diversos

Làpida sepulcral de l'abad Rodland del 1154.

elements foren incorporats en aquestes galeries des del començament mateix de la instal·lació del museu en el claustre l'any 1860 (osseres encastades a la paret de la galeria est) fins a la remodelació de 1981. Més enllà de la significació històrica individual de cada inscripció, en conjunt representen la pròpia història del museu i constitueixen una síntesi gràfica evident dels canvis socials, econòmics, polítics i urbans de la ciutat de Girona en el segle XIX. És per això que, en

aquest cas, l'epigrafia medieval serveix de referent per a la història més recent.

Es troben en llur posició original les inscripcions funeràries de dos abats del monestir de Sant Pere de Galligants: la de Rodland (mort l'any 1154) a la pilastra nord-est de la columnata del claustre i la de Bernat Aguiló (mort l'any 1273), gairebé al davant de l'anterior, a la paret de l'església. També procedeixen del monestir de Sant Pere dues llindes inscrites pertanyents a la biblioteca del cenobi, per bé que no es troben en el seu lloc d'origen.

Deixant de banda algunes de les inscripcions i sarcòfags, la procedència de les quals és desconeguda, la resta de les identificades prové dels següents edificis de la ciutat:

- Capella de Sant Nicolau, situada davant mateix de l'església de Sant Pere de Galligants.
- Portal de migdia de la Força Vella (actual plaça del Correu Vell) enderrocats l'any 1857.
- Hospital de Clergues (situat entre la plaça de Sant Pere i el monestir de Galligants)
- Convent de Sant Francesc d'Assís, un dels més importants de la ciutat per les seves dimensions, enderrocats immediatament després de la Desamortització. Sobre del seu solar, parcel·lat, s'obriren els carrers del Progrés i de la Indústria (actuals carrers Nou i Cristòfol Grober), els noms dels quals eren ben representatius dels nous temps.
- Convent de les Bernardes (carrer de Santa Clara, destruït l'any 1936).
- Convent de Franciscanes Clarisses (possiblement de la seva segona ubicació, a l'actual carrer de Santa Clara).

I Sala 6

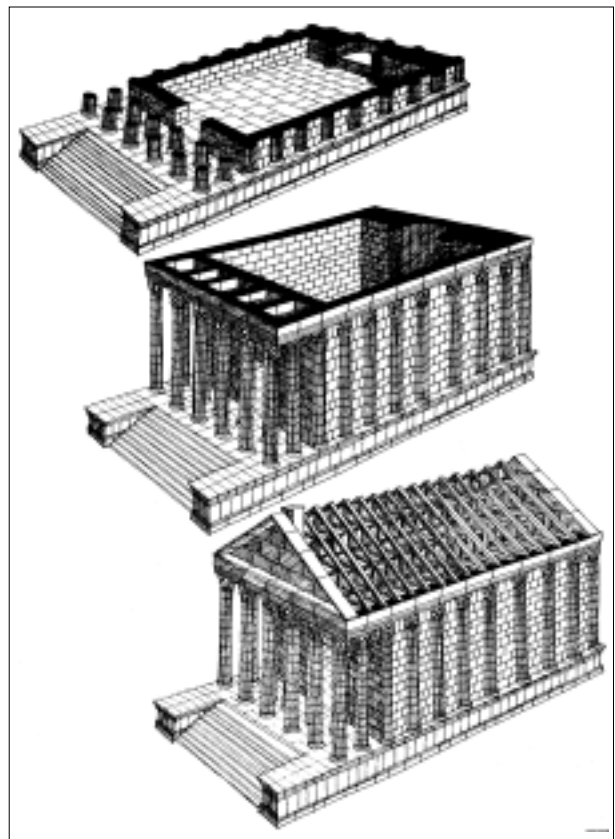
El món funerari

El fet de poder disposar d'un sepulcre digne era una de les grans preocupacions dels romans. Només les classes més pobres eren enterrades en tombes de tègula i cistes o incinerats i dipositats en urnes.

També els preocupava deixar un mínim record entre els seus congèneres, adornant les seves tombes amb epígrafs que recordaven la seva vida, dedicades tot sovint per algun familiar.

Els sepulcres i les necròpolis s'estenen al llarg de les vies, especialment a les àrees més properes a les ciutats, com succeeix a Empúries. També a les vil·les més riques es construeixen reeixits mausoleus, col·locats prop de les vies on pugin ser vistos pels viatgers i dels quals trobem exemples a Vilablareix, Aiguaviva, Lloret o Empúries.

A les ciutats, sobretot, els que no poden pagar-se una bona sepultura s'uneixen en col·legis funeraris que garanteixen l'enterrament i es preocupen de dur a terme els ritus necessaris.

Construcció d'un temple romà segons D. Macaulay.

La religió

La implantació de la religió romana implica un canvi substancial en les concepcions religioses prèviament existents. La religió és un dels elements que utilitza Roma com a element cohesionador dins la societat.

La religió romana té una important vessant política, amb una forta vinculació de la comunitat civil, i com a expressió de la lleialtat a Roma, a través del culte als déus supremes (Triada capitolina) i a l'emperador (culte imperial). El caire oficial del culte es materialitza a través de l'existència d'institucions i magistratures (col·legis sacerdotals i flamines).

És una religió eminentment funcional, en la qual cada activitat quotidiana es troba protegida per una divinitat. A la *domus* familiar el larari conté les divinitats protectores de l'habitatge i la família (déus lares, penates i manes).

És a més una religió que combina un gran conservadorisme amb l'acceptació i assimilació dels cultes locals.

A més de la religió oficial, la societat romana és molt permeable a altres cultes, especialment als de caire misteriós d'origen oriental. A les nostres contrades, al costat de testimonis del culte oficial, com els pedestals votius de Caldes de Malavella i Empúries, dedicats respectivament a Apol·lo i Júpiter, en trobem d'altres menys estesos com el de Sabacius.

Escena de sacrifici ritual romà.

El cristianisme

Durant el Baix Imperi (s. IV-V dC) el cristianisme esdevé la religió preponderant i es convertirà en el culte oficial a l'Imperi. Aquesta és una transformació que afecta no només el món espiritual sinó que representa un canvi important en molts conceptes socials i morals de la mentalitat romana. Durant els tres primers segles de la seva existència, el cristianisme va ser un culte marginat i tot sovint perseguit, perquè no respectava els ritus i la religió tradicional romana, especialment en allò referent al culte imperial.

Malgrat això, la religió cristiana es va anar estenent, tot seguint els canals de difusió habituals a l'època antiga: l'exèrcit i, sobretot, les rutes comercials.

Sembla que va penetrar a Hispània gràcies als intensos contactes comercials existents amb les províncies del nord d'Àfrica. D'aquesta manera, a principis del s. IV dC, ciutats com Gerunda disposaven ja d'importantes comunitats cristianes, i dins aquest mateix segle es construiran diverses basíliques paleocristianes, com la de la neàpolis d'Empúries.

La religió cristiana, apareguda inicialment com una religió seguida per esclaus i classes humils, acaba arribant fins i tot a les classes més riques. Seran aquestes les que es faran enterrar en rics sarcòfags esculpturats.

Restitució ideal de la basílica d'Empúries.

Les vies romanes

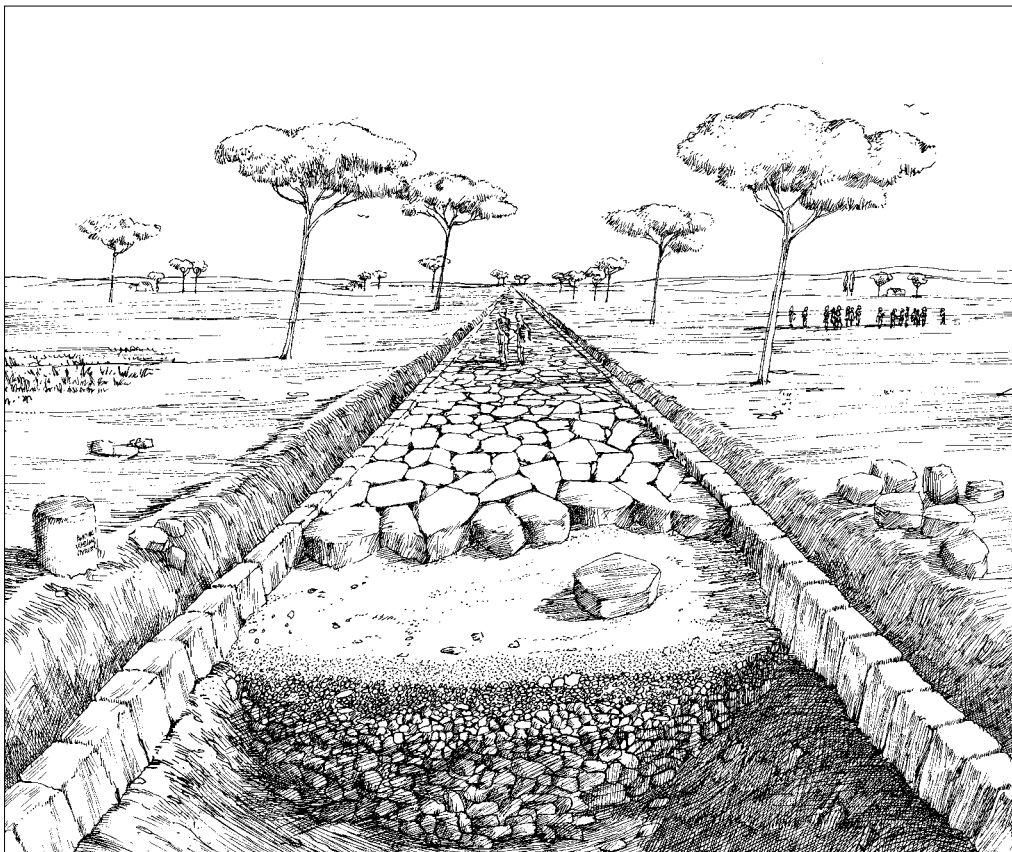
Mil·liari romà trobat a Palausacosta.

Les vies de comunicació són un element vital per controlar un imperi tan extens com el romà. Concebudes originàriament com a camins militars per a desplaçaments ràpids de les legions, acaben esdevenint excel·lents elements de penetració per al procés de romanització.

Amb el pas del temps les vies van perdent la seva importància militar, esdevenint vertaders eixos vertebradors del territori, especialment importants de cara al comerç. A les nostres contrades, el principal eix de comunicació existent era la Via Augusta, construïda tot resseguint un antic camí que travessava de nord a sud la Península (el camí d'Hèracles).

Tres són els mil·liaris recuperats a les terres gironines i tots prop de la ciutat de Gerunda (dos a Palau Sacosta i un a Sarrià de Ter) que testimonien, però, la pervivència de l'interès pel bon estat de la via durant tot l'Imperi, amb inscripcions que van des de Tiberi (s. I dC) a Teodosi (finals del s. IV).

La xarxa viària, però, era molt més extensa del que demostren els mil·liaris, amb camins que menaven a les diverses ciutats (com el camí d'Empúries) i diversos ramals cap a l'interior.

Sistema de construcció d'una via romana segons D. Macaulay.

La ciutat romana

La clau del funcionament del sistema imperial romà és constituït pel paper que hi juga la ciutat. La *urbs* és l'expressió de l'estat, articulant l'administració d'impostos, reclutament de tropes, administració d'un territori o centre religiós i de mercat.

Però, d'altra banda, gaudeix d'una àmplia autonomia interna. Les ciutats s'autoadministren amb l'elecció anual de tot un seguit de magistrats (duumvirs, edils i qüestors). Els nuclis urbans són centres de consum, però també productors, amb la presència de nombrosos artesans.

El *fòrum* constitueix el centre de la vida ciutadana. En aquesta plaça pública es desenvolupen gran part de les activitats polítiques, religioses i econòmiques de la *urbs*.

Les ciutats del nord-est català són de mida modesta, com succeeix a Gerunda o Empúries, i les menys conegudes de Blanda (Blanes) o Aquae Calidae (Caldes de Malavella). Cada una administra un determinat territori (*ager*).

Restitució ideal de la ciutat de Girona.

Tardoantiguitat

La caiguda de l'imperi Romà d'Occident i l'arribada dels visigots va suposar la superposició d'una nova elit que té el poder, però que va influir molt poc en l'estructura social i econòmica, que manté les formes definides al llarg del Baix Imperi Romà.

Les ciutats continuen jugant un paper important. Girona esdevindrà un important punt estratègic que encunya moneda i és, almenys des del s. IV, seu episcopal. Quelcom de semblant succeeix amb altres centres urbans com Sant Martí d'Empúries o Roses.

La vida al camp tampoc pateix grans transformacions. Algunes vil·les continuen en explotació fins al s. VII, com succeeix a Vilauba (Camós). La mà d'obra esclava és substituïda cada cop més per altres formes d'explotació que lliguen al pagès a la terra (colonat), procés ja iniciat al Baix Imperi.

Es manté un important comerç, especialment amb el nord d'Àfrica (T.S. Africana D), però també amb l'Orient, almenys fins a finals del s. VI.

El cristianisme s'implanta de forma definitiva, amb seus episcopals a Gerunda i Empúries.

L'any 785 el territori passa a mans del rei franc Carlemany.

Sepulcre de les Estacions, procedent d'Empúries.

3. RECURSOS PER PREPARAR LA VISITA

3.1. Bibliografia

Bibliografia general

BOTIFOLL, C. *et al.* 1989, *Aprender a través de la història*. Ed. Eumo, Vic.

CARTER, R. 1987, *El desenvolupament de les civilitzacions*. Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Col. El món del saber.

CASELLI, G. 1985, *Les primeres civilitzacions*. Ed. Barcanova, Barcelona.

HERNANDEZ, F.X. 1990, *Ensenyar Història de Catalunya*. Ed. Graó, Barcelona.

HURTADO, V., MESTRE, J., MISERACHS, T. 1995, *Atlas d'Història de Catalunya*, Edicions 62, Barcelona.

TARRADELL, M. 1987, *Prehistòria i Edat Antiga*, Història dels Països Catalans, Vol. I., Edicions 62, Barcelona.

VVAA 1982, *L'Arqueologia a Catalunya, avui*. Generalitat de Catalunya, Barcelona.

VV.AA. 1982, *Història de Catalunya*, vol.1, Edit. Salvat, Barcelona.

VV.AA. 1996, *Història, Política, Societat i Cultura dels Països Catalans, vol. 1, Els temps prehistòrics i antics fins al segle V*, Fundació Enciclopèdia Catalana, Barcelona.

Prehistòria

ALCAZAR, J., BAYO,N. 1985, *El hombre fósil*, Ed. Pentathlon, Col. El Buho Viajero, Madrid.

CARBONELL, E. , PONS, E. 1986, *Els orígens de l'home a l'Empordà (del Paleolític als indiketes)*. Carles Vallès, Col. Quaderns dels Indiketes, Girona.

FULLOLA, J.M. i GURT, J.M. 1981, *La prehistoria del hombre*. Ed. Salvat, Col. Aula Abierta, núm. 47, Barcelona.

GILBERT, J. 1981, *La vida de los hombres en la prehistoria*, Ed. Altea, Madrid.

Mc. CORD, A. 1977, *El hombre primitivo*. Plesa-SM, Col. La Prehistoria ilustrada, Madrid.

NOUGIER, L. 1986, *La vida de los hombres en tiempos prehistóricos*. Ed. Molino, Col. Pueblos del pasado, Barcelona.

PONS, E. 2000, *Pobles de muntanya, pobles d'aigua al Pirineu oriental (1100-650 aC)*, Col.lecció Papers de Recerca, 5, Roses.

RESELLINI, P. 1986, *Los hombres prehistóricos*. Ed. Molino, Col. Pueblos del pasado, Barcelona.

Món Ibèric

GRACIA, F., MUNILLA, G. 2000, *El llibre dels ibers. Viatge il·lustrat a la cultura ibèrica*, Signament Edicions i Edicions El Mèdol, Barcelona.

MARTÍN, M.A. 1994, Formació i desenvolupament de la cultura ibèrica a la zona del nord-est de Catalunya, *Cultures i medi de la prehistòria a l'edat mitjana, 20 anys d'arqueologia pirinenca. X Col·loqui internacional d'Arqueologia de Puigcerdà*.

OLMOS, R. 1992, *La sociedad ibérica a través de la imagen*. C.S.I.C., Ministerio de Cultura.

PUJOL, A. 1992, *Els ibers. Vida i cultura*, Ed. Barcanova, Barcelona

RAFEL, N. Les necròpolis i el món funerari dels ibers, a *L'Avenç*, núm. 24.

RAFEL, N. 1985, El ritual d'enterrament ibèric. Un assaig de reconstrucció, *Fonaments*, 5, Ed. Curial, Barcelona.

RUIZ, A., MOLINOS, M. 1993, *Los íberos. Análisis arqueológico de un proceso histórico*, Barcelona.

TARRADELL, M. 1987, *Prehistòria i Edat Antiga, Història dels Països Catalans*, Vol. I., Edicions 62, 1987.

VVAA 1982, *L'Arqueologia a Catalunya, avui*. Generalitat de Catalunya.

VVAA. 1979, Dossier : La cultura ibèrica, a *L'Avenç*, núm.14.

Cultura grega

ALBERICH, J., CARBONELL, J., MATAS, B. 1992, *Grecs i Romans*. Ed. Alhambra, Col. Breda, Barcelona.

ALSINA, J. 1983, *Comprendre la Grècia clàssica*. Ed. Teide, Barcelona.

- FINLEY, M.I. 1981, *La Grecia primitiva, edad del bronce y era arcaica*. Ed. Critica, Barcelona.
- FINLEY, M.I. (ed.) 1983, *El legado de Grecia (una nueva valoración)*. Ed. Crítica, Barcelona.
- MOSSE, C. 1981, *Historia de una democracia: Atenas*. Ed. Akal, Col. Universitaria, Madrid.
- VERNAT, J.P. 1983, *Los orígenes del pensamiento griego*. Ed. Universitaria de Buenos Aires.

Cultura romana

- ALBERICH, J., CARBONELL, J., MATAS, B. 1992, *Greco i Romans*. Ed. Alhambra, Col. Breda, Barcelona.
- CAIRNS, T. 1987, *Los Romanos y su Imperio*. Ed. Akal, Madrid.
- CASSELLI, G. 1985, *La vida en el passat : L'Imperi Romà i l'Alta Edat Mitjana*. Ed. Barcanova, Barcelona.
- GUILLÉN, J. 1981, *Urbs Roma. Vida y costumbre de los romanos*, Ed. Sígueme, Salamanca.
- MANGAS, J., VATINEL, J.L., MUÑIZ, J. 1988, *Vida cotidiana en Roma*. Cuadernos ,16, Madrid.
- PONS, J. 1994, *Territori i societat romana a Catalunya (dels inicis al Baix Imperi)*, Edicions 62, Barcelona.

Llibres de lectura

General

- VV.AA. 1980, *Les armes a través de la Història*. Volum I Afha, Col. Enciclopèdia Juvenil Auriga,

Prehistòria

- ARAGALL, A., CLAPES, A. I VERDAGUER, E. 1987, *Eines, jaciments, formes de vida: El Paleolític*. Ed. Graó, Col. Biblioteca de la Classe, núm. 20, Barcelona.
- VERDAGUER, E. 1991, *De l'home caçador a l'agricultor*. Ed. Graó, Col. Biblioteca de la Classe, núm. 56, Barcelona.

Món Ibèric

CANELA GARAYOA, M. 1977, *L'escarabat verd*, Ed.La galera/grumets, Madrid.

GUTIERREZ MEDINA, M.LL. 1991, *Tanit d'Eivissa, fenicis i cartaginesos*, Ed.Graó, Biblioteca de Classe, núm. 52, Barcelona.

SORRIBAS, S. 1969, *Viatge al País dels Lacetans*. Ed.La galera/grumets, Madrid.

Cultura grega

CONNOLLY, P. *et al.*1980, *Antigua Grecia*. Ed.Sigmar, Buenos Aires.

CONNOLLY, P.1981, *Los ejércitos griegos*, Espasa-Calpe, Madrid.

LÓPEZ MELERO, R. 1990, *Así vivían en la Grecia Antigua*. Ed.Anaya, Madrid.

Cultura romana

CONNOLLY, P. 1981, *Les legions romanes*, Ed. Anaya, Madrid.

ESPINÓS, MASIÀ, SANCHEZ i VILAR 1987, *Así vivían los romanos*, Ed. Anaya, Madrid.

HAMEY, L.A.1999, *Los ingenieros romanos*, Ed. Akal, Madrid.

HERNÁNDEZ, F.X. 1984, *Lluci Emili Patern, Legionari i Ciutadà Romà*, Col. Biblioteca de la classe, 1.Graó Editorial-Diputació de Barcelona, Barcelona.

MACAULAY, D. 1979, *Nacimiento de una ciudad romana*. Ed.Timun-Mas, Barcelona.

MACDONALD, F., BERGIN, M. 1990, *En la Roma d'August. El fundador de l'Imperi*. Ed. Anaya, Madrid.

WILKES, J. 1990, *El ejército romano*. Ed. Akal, Madrid.

3.2 Vídeos

Arqueologia

-Què és l'arqueologia? ICE.UAB.(33')

Evolució i prehistòria. Protohistòria

- Viatge a través del temps (11'). Serveis educatius.
- L'home prehistòric a Europa (23'). Serveis educatius.
- La prehistòria a Catalunya (16'). Departament d'Ensenyament.Generalitat de Catalunya.
- El neolític (13'). Departament d'Ensenyament. Generalitat de Catalunya.
- L'argila primera matèria (12'). Departament d'Ensenyament. Generalitat de Catalunya.
- Els ibers (14'). Departament d'Ensenyament. Generalitat de Catalunya.

Cultures antigues del mediterrani

- L'Imperi Romà (23'). Serveis Educatius
- Grècia antiga. Fundació de Serveis de Cultura Popular
 - Delos (21')
 - Delfos (18')
 - Erètria (20')
 - El Partenó (18')
 - Olimpia i els jocs (22')
- Roma antiga. Fundació de Serveis de Cultura Popular.
 - Cave canem
 - Circense (19')
 - De natura deorum(19')
 - Salve lucrum (21')
 - Via pompeiana (24')

Cultures clàssiques a Catalunya

- Empúries, porta d'entrada a la civilització clàssica (16'). Departament d'Ensenyament . Generalitat de Catalunya.
- Empúries (19'). Català, castellà, francès i anglès. Museu d'Arqueologia de Catalunya.
- Barcino, ciutat romana (21'). Departament d'Ensenyament. Generalitat de Catalunya.
- Roma a Catalunya (20'). Departament d'Ensenyament. Generalitat de Catalunya.
- Epigrafia (16'). Departament d'Ensenyament. Generalitat de Catalunya.

4. INFORMACIÓ PRÀCTICA PER A LA VISITA

El Museu d'Arqueologia de Catalunya-Girona es troba a l'antic monestir de Sant Pere de Galligants (Plaça Santa Llúcia, s/n, 17007 Girona - tel.972-20 26 32). La reserva de dia i d'hora per visitar el museu és important per tal d'evitar l'acumulació d'escoles. Així podreu millorar la qualitat de la vostra visita i la de la resta de visitants. En el cas que no pugueu complir amb la reserva del dia i d'hora feta, us agraiem que truqueu per tal d'anul·lar-la i permetre l'entrada a un altre grup.

Heu de fer entendre als escolars que el patrimoni que s'exposa al museu és una part de la seva història, sigui quina sigui la seva procedència, i que entre tots hem d'aconseguir que visitar el museu sigui una agradable experiència. Es tracta que observin unes senzilles mesures:

- treballar en silenci.
- no recolzar-se en les vitrines.
- tenir cura dels objectes exposats sense vitrina.

La visita al museu té una durada aproximada d'una hora. L'horari de dimarts a dissabte és de 10 a 14 h i de 16 a 18 h, des de l'1 d'octubre fins al 31 de maig i de 10,30 a 13,30 h i de 16 a 19 h des de l'1 de juny fins al 30 de setembre. Els diumenges i festius és de 10 a 14 h tot l'any. El dilluns i els dies 1 i 6 de gener, diumenge de Pasqua, i 25 i 26 de desembre és tancat.

Si us interessa podeu utilitzar qualsevol dels serveis que us oferim per completar la vostra visita: visites comentades o tallers. És necessari que prèviament realitzeu la corresponent reserva.

Per reservar el vostre dia i hora de visita, qualsevol dels nostres serveis, o demanar informació relacionada amb el museu, podeu posar-vos en contacte amb:

Museu d'Arqueologia de Catalunya – Girona

Àrea de Difusió

C/ Pedret, 95
17007 Girona
Tel.. 972 20 46 37
Fax. 972 21 04 54

O també a l'Oficina d'Informació i Difusió

Museu d'Arqueologia de Catalunya

Passeig de Santa Madrona, 39
08038 Barcelona
Tel.. 93 424 65 77
Fax. 93 424 56 30

© **1a Edició:** Museu d'Arqueologia de Catalunya-Girona, 2001.

Actualització contingut: Carme Baqué Pons

Assessorament històric: Aurora Martín Ortega

Il·lustracions: Arxiu MAC-Girona, P. Rovira, J. Sagrera, D. Vivó.

Disseny: Jaume Vallbona

Impressió: Impremta Callís, Olot.

Dipòsit Legal: [GI-1184/2001](#)